

Putters en Puttenaren 1

Mr. Willem baron van Goltstein van Oldenaller 1831 – 1901

door Wim Hagoort

'Ik heb de eer ter kennis van Uhoog Wel.Geb. te brengen [...] dat de Koning het peetschap over den zoon, van welke Uwe echtgenoot bevallen is, wel heeft willen aannemen, en dat Zijne Majesteit dientengevolge verlangt, dat hem de naam worden gegeven van

Willem'. ¹ Dit petekind van koning Willem I is de op 13 mei 1831 in Hamburg geboren Willem baron van Goltstein van Oldenaller. De nauwe band met het Huis van Oranje blijft een rode draad in het leven van Willem van Goltstein. Een relatie die tegen het eind van zijn politieke carrière bekroond is met het voorzitterschap van de voordijraad van prinses Wilhelmina.

De Nederlandse tak van de Van Goltsteins stamt af van Johan van Goltstein, legeraanvoerder onder hertog Karel van Gelre. Johan van Goltstein overlijdt in 1544. ² Veel van zijn nakomelingen vervullen bestuurlijke functies op zowel regionaal als landelijk niveau. Willems grootvader is Evert Jan Benjamin van Goltstein, burgemeester van Wageningen, bewindvoerder van de V.O.C en lid van de Raad van Staten. Willems vader Hendrik Rudolph Willem van Goltstein is geboren in Arnhem op 10 maart 1790. Sinds 1 april 1820 mag hij de titel baron voeren. Hij bekleedt ondermeer diplomatieke functies in Berlijn en Turijn en is van 1826 tot 1842 minister-resident der Nederlanden bij de Hanzesteden, standplaats Hamburg. ³ Van 1853 tot 1862 is hij lid van de Eerste Kamer, waar hij slechts eenmaal het woord voert.

Portret uit 1852 van mr. Willem Baron van Goltstein.

In Hamburg ontmoet Hendrik van Goltstein de op 3 maart 1810 geboren Emma van Hildebrandt. Zij trouwen op 24 april 1828: hij is achtendertig, zij net achttien. Zij krijgen twee kinderen. Anna wordt geboren in 1829, Willem in 1831. ⁴ Slechts twee jaar later treft het noodlot het jonge gezin. Emma overlijdt en terecht begint Willem, als hij bijna zeventig is, zijn korte biografische schets met de verzuchting: 'Ik heb mijne moeder nimmer gekend'. ⁵

¹ Vgl. Gelders Archief (GA), Familie Archief Goltstein (FAG) inv. nr. 238. Deze brief is gedateerd 3 juni 1831. Over het leven en de politieke carrière van Willem van Goltstein vgl. Levensbericht van W. baron van Goltstein door W.H. de Beaufort in: Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1902, pag. 121-163 en idem: Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek, deel I, kol. 953-954.

² De Nederlandse tak van het geslacht Van Goltsteins sterft uit met het overlijden van de grootmoeder van Hans van Mierlo, de oprichter van de politieke partij D66. Zijn grootmoeder is Oliviera Maria Anna Barbara barones van Goltstein van Hoekenburg (1864-1934), echtgenote van Jacobus Johannes van Mierlo (1862-1941).

³ Vgl. www.parlementairdocumentatiecentrum.nl.

⁴ Anna Frederica Everdina barones van Goltstein (1829-1917) huwt in 1856 Frederik Willem Jacob van Aylva baron van Pallandt (1826-1906) lid van de Tweede Kamer en kamerheer-ceremoniemeester van de koning.

⁵ Deze korte biografische schets schreef Van Goltstein in 1899 op het adres: 118, Eaton Square, Upper Belgrave Street, S.W. in Londen. Vgl. GA. FAG inv. nr. 237.

Dit vroegtijdig verlies van zijn moeder en het gedwongen verblijf van zijn vader in het buitenland is de oorzaak dat Willems opvoeding er wat anders uit ziet dan die van de gemiddelde adellijke negentiende-eeuwse Nederlandse jongeman. Na enige jaren huisonderwijs in Hamburg, wordt hij in 1839, acht jaar oud, toegelaten tot de derde klas van het gymnasium in het Zwitserse Neuchâtel. Twee jaar later komt hij naar Nederland om zich voor te bereiden op een studie aan een Nederlandse universiteit. Zijn vader – die nog steeds in Hamburg woont – kiest voor de kostschool van Johannes Klein. Klein had theologie en pedagogiek gestudeerd en was in 1830 een kostschool begonnen in de buitenplaats Oudwijk bij Utrecht. ⁶ Als pedagoog en opvoeder van jonge adellijke ‘heren’ had hij een grote reputatie opgebouwd. Na zes jaar studie onder toezicht van de heer Klein slaagt Willem in 1847 voor het staatsexamen dat hem toegang verleent tot de universiteit.

In juni 1847 doet hij openbare belijdenis in de Hervormde Gemeente van Utrecht. Het boekje met vragen en antwoorden dat hij bij die gelegenheid krijgt, is bewaard gebleven. In dit boekje bevindt zich ook een persoonlijk in het Duits geschreven gebed dat eindigt met de regels: ‘Und so hab ich Dich, mein Gott, gefunden [...] welcher Friede wohnt in meiner Brust’. ⁷

Hoewel Willem, nu zestien jaar oud, zich als student kan laten inschrijven aan een Nederlandse universiteit, vindt zijn vader hem daarvoor nog te jong. Hij betwijfelt of hij op deze jonge leeftijd, na de strenge tucht op de kostschool, de volle

vrijheid van het studentenleven aan kan. Het toeval wil, dat Willems voormalige leermeester Klein zijn kostschool op Oudwijk heeft opgegeven en zich in het Duitse Bonn heeft gevestigd. Hij is bereid Willem – nu met iets meer persoonlijke vrijheid – opnieuw onder zijn hoede te nemen. Willem schrijft zich in september 1847 in als student aan de Rheinische Friedrich-Wilhelm Universiteit in Bonn en volgt daar tot de zomer van 1849 de colleges filosofie en klassieke letterkunde. Hoe Willem zich in twee jaar gedragen heeft, blijkt uit de uitgebreide correspondentie tussen vader Van Goltstein en de heer Klein. ⁸

‘Zijn gedrag in ons huis’, zo schrijft Klein in een brief van 16 december 1847, ‘blijft ordelijk en geregeld’. Hij bezoekt trouw alle colleges en werkt de aantekeningen thuis ijverig uit. Klein weet uit eigen ervaring dat het er in Utrecht wel anders toe gaat. Het merendeel van de studenten dáár geeft blijk van ‘onbesuisdheid, dolzinnigheid, ruwheid en woestheid’. Eenmaal in de week gaat Willem uit met vrienden, maar hij is stipt om elf uur thuis. Hij is goed gezond en één van zijn liefste bezigheden is ‘s morgens vroeg de Rijn overzwemmen. Aan het eind van de twee jaren in Bonn is Klein nog steeds tevreden over Willems gedrag. Van Goltstein

⁶ Johannes Klein (1793-1868). De buitenplaats Oudwijk is ontstaan uit het klooster Oudwijk, dat in 1131 door Machteld, burggravin van Utrecht, gesticht is voor adellijke dames. In 1584 is het klooster grotendeels afgebroken, waarna het een buitenplaats wordt. In 1864 is het verbouwd tot het huidige huis.

⁷ Vgl. GA. FAG inv. nr. 239.

⁸ Vgl. GA. FAG inv. nr. 243. Hierin ook lijsten met de namen van alle ingeschreven studenten aan de Friedrich-Wilhelm Universiteit in Bonn over de jaren 1847-1849.

kan zich een gelukkig vader noemen. 'Welgeaarde kinderen zijn een zegen voor hunne ouders; is het anders, zijn zij harteleed', schrijft Klein in een brief van 2 mei 1849.

Als Willem in de zomer van 1849 terugkeert naar Nederland is de huiselijke situatie verandert. Zijn vader heeft in 1848 van de familie Van Lynden het kasteel en het landgoed Oldenaller onder Putten gekocht.⁹ Voortaan noemen vader en zoon zich baron van Goltstein van Oldenaller. Tussen 1848 en 1852 wordt Oldenaller ingrijpend verbouwd. De centrale hoge schoorsteen met uitkijkterras wordt vervangen door vier kleine schoorstenen. Rondom het kasteel wordt een landschapstuin aangelegd met waterpartijen en talrijke vijvers. Vanuit Utrecht, waar Willem in 1849 gaat studeren, is zijn ouderlijk huis nu goed bereikbaar.

Als ex-student aan de universiteit van Bonn wordt Willem zonder proeftijd toegelaten tot het Utrechts studentencorps en als lid van het rechtsgelerd studentengezelschap Collegium Themis. Trouw collegebezoek, zoals in Bonn, is er niet meer bij. Willem zet samen met een kring van vrienden de bloemetjes buiten! Dit tot grote zorg en verdriet van zijn vader. In een persoonlijk schrijven, gedateerd op 10 maart 1852, klaagt Van Goltstein over het slechte gedrag van Willem.¹⁰ Hij geeft zich over aan allerlei uitpattingen en brengt hele nachten door aan de speeltafel. Aan het eind van zijn klacht, vraagt hij God: 'O, geef mij mijnen zoon weder [...] breng hem weder tot U en tot deugd en pligt'. 'Later', zo schrijft Willem in 1899, 'heeft het mij dikwerf leed gedaan dat ik mijn studententijd niet ernstiger heb opgevat'.¹¹ Tijdens zijn studententijd wordt hij afgekeurd voor deelname aan de Nationale Militie wegens bijziendheid.¹²

Op 21 december 1854 promoveert Willem op stellingen tot meester in de rechten. Dat was oorspronkelijk niet de bedoeling. Uit archiefstukken blijkt dat Willem diverse pogingen heeft gedaan een volledig proefschrift te schrijven met als titel: 'Onderzoek naar de regtsbetrekking die bestaat tusschen Nederland en deszelfs Oost-Indische bezittingen'. Hij is echter niet verder gekomen dan de hoofdstukindeling en enkele uitgeschreven paragrafen.¹³ Direct na het behalen van zijn meesterstitel vestigt Willem zich in Den Haag, waar ook zijn vader – inmiddels lid van de Eerste Kamer – in de winter woont, als het te koud is op Oldenaller. Voor vader Van Goltstein is het een grote vreugde zijn zoon te kunnen introduceren in de Haagse hof- en regeringskringen. Dit resulteert in een benoeming tot kamerjonker van Koning

⁹ Vgl. GA. FAG inv. nr. 391. Het toponiem Olden Aller dateert uit 1357. Kasteel Oldenaller is een zeventiende-eeuws classicistisch bakstenen buitenhuis, symmetrisch gebouwd naar Italiaans voorbeeld met vier gelijkvormige gevels en een centrale schoorsteen met een uitkijkterras. Vgl. Hagoort 2006, glossarium: 294.

¹⁰ Vgl. GA. FAG inv. nr. 244.

¹¹ Vgl. GA. FAG inv. nr. 237.

¹² Vgl. GA. FAG inv. nr. 249. Op het certificaat, ondertekend door de commissaris van de Koningin van de provincie Utrecht, staat in de marge zijn signalement: lengte 1,72 m; aangezicht: ovaal; voorhoofd: rond; ogen: bruin; neus: groot; mond: ordinair (=gewoon); kin: rond; haar: zwart; wenkbrauwen: zwart; merkbare tekenen: geen. De keuringen hebben jaarlijks plaats gehad tussen 1851 en 1855.

¹³ Vgl. GA. FAG inv. nr. 247.

Willem III en tot particulier secretaris van zijn oom Jan Karel baron van Goltstein, Minister van Buitenlandse Zaken en diens opvolger tussen 1848 en 1861.¹⁴ Meer en meer komt Willem tot de ontdekking dat een parlementaire loopbaan voor hem is weggelegd. In zijn vrije tijd verdiept hij zich verder in staatkundige zaken met speciale aandacht voor de rechtstoestand in Nederlands-Indië.

De jaren 1863 en 1864 brengen grote veranderingen in zijn leven. Op 12 augustus 1863 trouwt hij in Velzen met Agneta Cornelia Hugonia Boreel van Hogelanden, geboren op 23 maart 1839 in Den Haag. Agnes is de dochter van Willem Boreel van Hogelanden, lid van de Staten-Generaal en Commissaris van de Koning in Noord-Holland. Bijna veertig jaar zullen zij gelukkig getrouwd zijn. Tot groot verdriet van beiden blijft het huwelijk echter kinderloos.¹⁵ Agnes van Goltstein-Boreel wordt later benoemd tot dame du palais van Koningin Emma.

Tussen 1864 en 1871 is Van Goltstein lid van de Tweede Kamer namens het district Hoorn. Als parlementariër hebben vooral koloniale en buitenlandse zaken zijn aandacht. Hij profileert zich als een gematigd conservatief politicus, zeer belezen en ontwikkeld, maar een slecht spreker.¹⁶ Inmiddels woont hij meer dan twintig jaar op kasteel Oldenaller en is hij goed op de hoogte van wat zich in de regio Putten/Nijkerk afspeelt. Dat geldt met name voor de bestuurlijke situatie in de zeepolder Arkemheen, waar kasteel en landgoed Oldenaller deel van uit maken.¹⁷ Van 1865 tot 1871 bevindt de polder zich bestuurlijk in een grote crisis. De tegengestelde belangen tussen Nijkerkers en Puttenaren wat betreft de waterbeheersing in de polder zorgt voor grote spanningen. Dijkgraaf en heemraden stellen zelfs een commissie in die moet onderzoeken of de polder niet gesplitst moet worden in een zelfstandig Puttens en Nijkerks deel. Dit voorstel wordt wel verworpen, maar daarmee is de zaak niet opgelost. Door voortdurende onenigheid weigeren achtereenvolgens de in 1865 en 1868 de gekozen dijkgraven hun functie te aanvaarden.¹⁸ Bestuurlijk keert de rust pas terug als Van Goltstein in 1871 namens Putten tot dijkgraaf wordt benoemd.¹⁹

¹⁴ Mr. Jan Karel van Goltstein (1794-1872) was een jongere broer van Willems vader. Hij was voorzitter van de Tweede Kamer, lid van de Eerste Kamer en Minister van Buitenlandse Zaken .

¹⁵ Vgl. GA. FAG inv. nr. 262. Hierin de briefwisseling – in het Frans – tussen beide echtgenoten uit de jaren 1879-1882. In een brief verzonden uit Berlijn op 8 juni 1882 bevindt zich een portret van Agnes van Goltstein-Boreel. Het portret is gemaakt door hoffotograaf Edmund Risse, Unter den Linden 15, Berlijn.

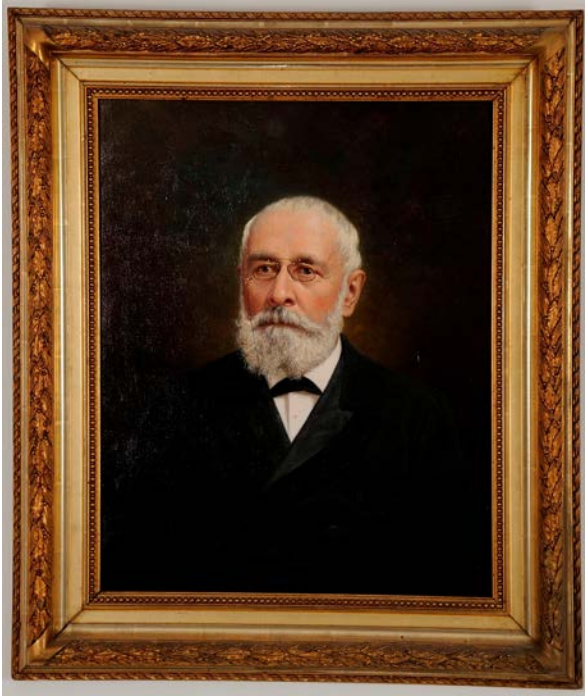
¹⁶ Vgl. voor zijn optreden en werkzaamheden als lid van de Eerste en Tweede kamer GA. FAG inv. nr. 311, 312.

¹⁷ Vgl. W.J. Hagoort. De Gelderse zeepolder Arkemheen. Namen van bouw-, hooi- en weilanden, boerderijen, beken en wegen. Gemeenten Nijkerk en Putten (806-2002). Zutphen 2006.

¹⁸ Vgl. Amersfoort. Archief Eemland. Archief Zeepolder Arkemheen (AZA) inv. nr. 71 en 74. In 1865 weigert ook Van Goltstein de functie van dijkgraaf te aanvaarden.

¹⁹ Vgl. GA. FAG inv. nr. 257 en Gemeente Archief Amersfoort. AZA inv. nr. 80. en GA. FAG inv. nr. 314. Hij was officieel dijkgraaf van de polder Arkemheen van 11 maart 1871 tot 19 december 1874, maar zijn mandaat werd m.b.t. de invoering van het polderreglement verlegd tot het voorjaar van 1875. Ook zijn vader, H.R.W. van Goltstein vervulde die functie van 1851 tot 1854.

Onder zijn bekwame leiding komen tussen 1871 en 1874 in de polder Arkemheen in de eerste plaats belangrijke bestuurlijke wijzigingen tot stand. Van Goltstein is de opsteller van het nieuwe dijkrecht van 1874. Dit reglement vervangt het nog op laat-middeleeuwse leest geschoeide dijkrecht van 1752 en leidt het polderbestuur binnen in de nieuwe tijd. Eveneens in 1874 wordt een reglement van orde van kracht.²⁰ In dit reglement is ondermeer opgenomen dat geërfden die telaat komen of vroegtijdig de vergadering verlaten geen

presentiegeld krijgen; dat leden alleen het woord mogen voeren na toestemming van de voorzitter; dat niemand meer dan twee keer mag spreken over eenzelfde onderwerp en dat beledigende opmerkingen niet geoorloofd zijn. In de tweede plaats brengt Van Goltstein verandering aan met betrekking tot de polderfinanciën. Voortaan wordt jaarlijks door dijkgraaf en heemraden een begroting opgesteld, die aan het bestuur ter goedkeuring moet worden aangeboden. In de derde plaats brengt Van Goltstein de waterbeheersing in de polder in evenwicht door het bouwen van de Puttermolen bij de Langeroesluis als tegenhanger van de watermolen Hertog Reijnout aan de Wiel in Nijkerk.²¹

Ook met het gemeentebestuur van Putten onderhoudt Van Goltstein goede contacten. In 1887 besluit het Puttense gemeentebestuur een nieuw raadhuis te bouwen. Tot dan toe vergaderde het gemeentebestuur in het gemeentelokaal, het dorpscafé, of ten huize van smid A. Kamphuis. Ter gelegenheid van de opening van het nieuwe raadhuis aan de Dorpsstraat in juli 1888 schenkt Van Goltstein twaalf stoelen voor de raadskamer. In de aanbiedingsbrief schrijft hij: 'Moge de nieuwe raadszaal steeds getuige zijn van vergaderingen en

van besluiten die tot den wezenlijke bloei en tot den vooruitgang Uwer gemeente bijdragen'.²² Van deze twaalf stoelen staan er na hondervijfentwintig jaar nog elf verspreid in het huidige gemeentehuis aan het Fontanusplein.

Op 24 oktober 1868 overlijdt, 78 jaar oud, op Oldenaller Willems vader, Mr. Hendrik Rudolph Willem baron van Goltstein van Oldenaller. De overledene heeft bij testament bepaald dat alle roerende en onroerende goederen – met een totale waarde van 773.282 gulden – verdeeld zullen worden tussen Willem en zijn zuster Anna. Ieder krijgt een aantal percelen hooi- en weiland in de polder Arkemheen en de boerderijen in Putten en Nijkerk worden onderling verdeeld.²³ Willem erft het kasteel Oldenaller, waarvan de waarde getaxeerd is op

²⁰ Vgl. Archief Eemland. AZA inv. nr. 187, 188.

²¹ Vgl. Archief Eemland AZA inv. nr. 6 en 1040.

²² Vgl. Gemeente Archief Putten. Raadsnotulen 1883-1891 inv. nr. 6 en de ingekomen stukken in de jaren 1886 en 1887 inv. nr. 154, 155.

²³ Vgl. GA. FAG inv. nr. 163, testament d.d. 10 augustus 1868 en GA. Notarieel Archief Nijkerk inv. nr. 3895. Notaris A.D.S. Colenbrand-er minuutakte 8928 d.d. 25 maart 1869. Willem erft in Nijkerk de boerderijen: Moorseler, Luxool en Huissteen; in Putten Deuverden, Tinteler, Hoonhorst, Peterman, Heetkamp, Blankevoort, Bleekveld, Aller, Wildeman of de Poort en Klein Oldenaller. Anna erft in Nijkerk de boerderijen Beekmansgoed, Otto Schrassertsgoed, Neude, Schavenou, Ehrental, Groot Ehrental, Klein Ehrental, Bloemengoed; in Putten Blarinkhorst, het Goor, de Hoef, Stenenkamer, Rozenhoef, Vanenburg en de Praast.

85.000 gulden. De diaconie van Putten en de armen van Nijkerk krijgen ieder 500 gulden, de Maatschappij van Weldadigheid 1000 gulden en zijn huishoudster Aafje van Teylingen 3000 gulden.

De kroon op de politieke loopbaan van Willem van Goltstein is zijn benoeming tot Minister van Koloniën van 1874 tot 1876 en van 1879 tot 1882.²⁴ Deze ministerspost is hem op het lijf geschreven. Immers al sinds zijn studententijd voelt hij zich bij de Indische zaak betrokken. In de Tweede Kamer maakt hij tijdens de verdediging van zijn beleid een goede indruk. Hij neemt pas na gedegen voorbereiding en overleg beslissingen. 'Hij wist', zo schrijft De Beaufort 'zijne tegenstanders te ontwapenen zonder zijne toevlucht te nemen tot scherpe aanvallen of bittere woorden'.²⁵ Achteraf is hij het meest trots op de aanleg van de spoorwegen op Java en de bouw van de haven van Batavia, Tandjong Priok. Ook het Inlandse onderwijs heeft zijn volle belangstelling. Tal van onderwijzers en onderwijzeressen zijn door Van Goltstein naar Nederlands-Indië gestuurd. In 1882 treedt hij af naar aanleiding van een geschil met de Kamer over de wijziging van gemeenschappelijk naar particulier grondbezit van de Javaan. Na zijn tweede aftreden als Minister van Koloniën verdwijnt Van Goltstein uit de Haagse politiek.

In de jaren die volgen woont hij 's winters aan het Korte Voorhout in Den Haag en 's zomers op zijn buitenverblijf Oldenaller in Putten. Hij besteedt zijn tijd aan het bestuderen van koloniale en staatsrechterlijke vraagstukken en publiceert hierover in diverse tijdschriften. In oktober 1888 valt Willem van Goltstein een bijzondere eer te beurt. Koning Willem III benoemt hem op 30 oktober 1888 tot één de van vier leden van de Raad van Voogdij. Deze raad heeft tot taak koningin Emma bij te staan bij de opvoeding van prinses Wilhelmina voor het geval zij op minderjarige leeftijd haar vader zou moeten opvolgen.²⁶ Vijf jaar later volgt zijn benoeming tot voorzitter van deze raad, een functie die hij blijft vervullen tot prinses

Wilhelmina in 1898 meerderjarig is en koningin wordt. Tenslotte is hij van 1893 tot 1899 buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister in Londen.

In 1899 neemt Van Goltstein – hij loopt inmiddels tegen de zeventig – om gezondheidsredenen ontslag uit 's lands dienst. Nog twee jaar woont hij opnieuw beurtelings in Den Haag en op Oldenaller. In de avond van 10 september 1901 maakt hij een wandeling in de kasteeltuin. Als het donker wordt, is hij nog niet thuis. Personeel van het kasteel vindt zijn lijk in één van de vele vijvers. Vermoedelijk is hij van de sterk afhellende oever in het water gegleden en verdronken. Enkele dagen later wordt hij bijgezet in het familiegraf in Utrecht.

²⁴ Willem van Goltstein was Minister van Koloniën in het kabinet Heemskerk van 26 augustus 1874 tot 11 september 1876 en in het kabinet Van Lynden van Sandenburg van 19 augustus 1879 tot 24 augustus 1882. Zijn jaarwedde bedroeg 12.000 gulden. Voor details over zijn Indische beleid Vgl. W.H. de Beaufort in: Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1902, pag. 144-154. Vgl. over zijn relatie met Koning Willem III ook: Dik van der Meulen: Koning Willem III, Amsterdam 2013, pag. 363,364,581,584.

²⁵ Vgl. W.H. de Beaufort in: Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1902, pag. 146.

²⁶ Vgl. GA. FAG inv. nr. 319. De andere leden van de Raad van Voogdij zijn: Mr. W.A.A.J. baron Schimmelpenninck van der Oye, voorzitter van de Eerste Kamer, Jhr. Mr. J. Roëll, lid van de Tweede Kamer en A.N.J.M. baron van Bienen van de Groote Lindt, kamerheer in buitengewone dienst. Ook Willem van Goltstein was kamerheer van koning Willem III in buitengewone dienst.

Putters en Puttenaren 2

Herman Willem Jan baron van Lynden van Oldenaller 1729-1803

door Wim Hagoort

‘Het is, mijn waarde medeburgers! niet sinds gisteren of eergisteren dat men U bedriegt en mishandelt; neen, ge zijt, om niet van vroeger tijden te spreken, nu sedert bijna twee eeuwen de speelbal geweest van allerlei heerszuchtige lieden, die, onder de schijn van voor Uw belangen en vrijheid te zorgen, niets – ja, zowaar als er een God is, aan wie ik wegens dit geschrift rekenschap zal moeten geven – volstrekt niets anders beoogd hebben dan een erfelijk juk op Uw vrije halzen te drukken’.

Dit zijn niet de woorden Herman van Lynden, al moeten ze hem in 1781 als muziek in de oren geklonken hebben. Deze tekst staat op de eerste bladzijde van het pamflet ‘Aan het volk van Nederland’ dat in de nacht van 25 op 26 september 1781 uit geblindeerde postkoetsen in alle grote steden in de Republiek der Verenigde Nederlanden werd verspreid. Deze opruiende tekst was – zo werd pas ruim honderd jaar later onomstotelijk vastgesteld – van de hand van Joan Derk van der Capellen tot den Pol, voorman van de Overijsselse patriotten. Zijn neef Robert Jasper van der Capellen tot de March,¹ met wie hij veel van zijn ideeën deelde, was bevriend met Herman van Lynden. In het archief van de familie Van Lynden-Van Eck bevindt zich een origineel exemplaar van dit uit 79 pagina’s bestaande pamflet.² Zou het een persoonlijk exemplaar van Herman zelf geweest zijn? In ieder geval luidt ‘Aan het volk van Nederland’ de definitieve strijd in tussen oranjegezinde regenten en de patriotten. Herman van Lynden van Oldenaller vertoont vanaf zijn jonge jaren ‘patriottische trekjes’ maar ontwikkelt zich pas in de tachtiger en negentiger jaren van de 18e eeuw tot een echte Puttense patriot.

Herman Willem Jan baron van Lynden wordt op 4 september 1729 in Arnhem geboren als zoon van Jasper Hendrik van Lynden, Heer van Ressen en Geertruid van Dedem, Vrouwe van Oldenaller.³ De Van Lyndens stammen uit een Gelders geslacht dat vanouds behoort tot de Nederlandse adel. Het oudst bekende lid is Steven van Lynden, die in 1307 vermeld wordt en bezittingen had in de plaats Lienden in de Betuwe, waaraan de familie haar naam ontleent.⁴ De jeugd van Herman van Lynden wordt overschaduwd door het verlies van beide ouders. In 1733 – Herman is dan vier jaar oud – overlijdt zijn moeder op 33-jarige leeftijd en als 18-jarige adolescent verliest hij zijn vader. Zoals in die tijd onder de adel de gewoonte was, wordt hij opgevoed door een gouvernante. Na het gymnasium heeft hij mogelijk rechten gestudeerd in Utrecht maar zijn studie niet afgemaakt met het behalen van de meestertitel. Dat was overigens in die tijd onder edellieden meer regel dan uitzondering.⁵ Het behalen van de

¹ Voor de levensbeschrijvingen: Pieter van Wessing: Capellen tot den Pol, Joan Derk van der, in: Biografisch Woordenboek van Nederland 1780-1830 en J. Baartmans: Robert Jasper baron van der Capellen tot den Marsch (1743-1814). Regent, democraat en huisvader. 2010.

² Gelders Archief. Familie Archief Van Voerst Van Lynden inv. nr. 188. (In het vervolg aangehaald als: GA. FAL gevolgd door het inventarisnummer). Voor het belang en de invloed van dit pamflet zie: J.Th. J. van den Berg en J.J. Vis: De eerste honderdvijftig jaar parlementaire geschiedenis van Nederland 1796-1946. Amsterdam 2013.

³ Geertruid van Dedem (1699-1733) en Jasper Hendrik van Lynden van Oldenaller (1696-1759). Van Herman Willem Jan van Lynden zijn geen egodocumenten overgeleverd. De interpretatie van de historische feiten komen voor rekening van de auteur.

⁴ Voor een overzicht van het geslacht Van Lynden zie Nederlands Adelsboek 87 (1998):547-649.

⁵ Ook Joan Derk van der Capellen tot den Pol en zijn neef Robert Jasper van der Capellen tot de March, vriend van Van Lynden, maakten hun rechtenstudies in Utrecht niet af. Zie Franken 2002: 263. Van Lynden wordt niet genoemd onder de studenten aan de Academie van Harderwijk. (Mededeling Tiemen Goossens). Zijn naam komt evenmin voor in het ‘Album studiosorum Academiae Rheno-Trajectinae’. (Mededeling Bibliotheek Universiteit Utrecht). Ook in studentenlijsten van andere universiteiten staat zijn naam niet vermeld.

meestertitel vereiste het schrijven van een proefschrift in het Latijn en dat was voor velen een te zware opgave.

We ontmoeten Herman van Lynden weer in 1751 als hij wordt toegelaten tot de ridderschap van Veluwe en tegelijkertijd benoemd wordt tot ambtsjonker van het schoutambt Putten. 'Daarmee zette hij zijn voet in de stijgbeugel van een politieke en bestuurlijke carrière' schrijft Franken in zijn biografie over de landdrost van Veluwe Andries Schimmelpenninck van der Oye.⁶ De politieke en bestuurlijke loopbaan van Herman van Lynden verloopt echter niet vlekkeloos. Niet omdat hem daarvoor de capaciteiten ontbraken, in tegendeel, maar vooral omdat hij in de jaren vijftig en zestig van de achttiende eeuw al blij geeft niet in het gareel te lopen van het stadhoudelijk stelsel.⁷ Hij verzette zich openlijk, zo blijkt uit enkele voorvallen, tegen de heersende regentenmacht.

Zijn toelating tot de ridderschap van de Veluwe in 1751 geeft geen problemen. Om tot de ridderschap te worden toegelaten moet een adellijke jonge man namelijk 20 jaar oud zijn en stammen uit een erkend riddersmatig geslacht van vóór 1500. Verder moet hij eigenaar zijn van onbezwaard grondeigendom in het desbetreffende schoutambt met een verkoopwaarde van tenminste 18.000 gulden, is hij verplicht in zijn schoutambt te wonen en dient hij de gereformeerde religie te zijn toegedaan.⁸ Aan al deze eisen voldoet Van Lynden. In de tweede helft van de 18e eeuw is hij de enige Puttense ambtsjonker, terwijl bijvoorbeeld Nijkerk en Voorst er respectievelijk drie en zes hadden.⁹

Tijdens de regeerperioden van de stadhouders Willem IV (1747-1751) en Willem V (1751-1795) hebben de regenten het in de Republiek voor het zeggen. Hun bewind is erop gericht de gevestigde orde te handhaven en bovenal hun eigen posities veilig te stellen. Door zogenaamde onderlinge 'contracten van correspondentie' worden volgens anciënniteit de ambten en posten in de Republiek verdeeld tussen vertegenwoordigers van adellijke families. In de Gelderse ridderschap zijn dat de ongeveer 20 leden van onder meer de families Schimmelpenninck van der Oye, Van Eck, Bentinck, Van Haersolte tot Yrst, Van Essen tot Schaffelaar, Van Broekhuysen en Van Lynden. Onbetwiste leider van de Veluwse ridderschap omstreek 1750 is landdrost Lubbert Adolf Torck van Rosendael met wie Herman van Lynden het in 1752 aan de stok krijgt.¹⁰

Midden jaren vijftig verdwijnt Torck – inmiddels boven de zestig – naar de achtergrond en wordt zijn invloedrijke positie overgenomen door Andries Schimmelpenninck van der Oye, een vertrouweling van stadhouder Willem IV en vooral van zijn vrouw, de Britse koningsdochter Anna van Hannover. Ook hij regelt eveneens Torck het vergeven van de belangrijkste bestuurlijke functies in het Kwartier van Veluwe. Ook dáár komt Herman van Lynden maar al te snel achter.

De confrontatie met Lubbert Adolf Torck vindt plaats in de periode van Van Lyndens eerste officiële bestuurlijke functie. Op 22 februari 1751 kiezen de geërfden van de polder Arkemheen hem tot dijkgraaf. Met die benoeming bemoeien Veluwse ambtsjonkers zich niet

⁶ M.A.M. Franken: Dienaar van Oranje. Andries Schimmelpenninck van der Oye 1705-1776. Een politieke en bestuurlijke levensbeschrijving van een Gelderse luitenant-stadhouder. Zutphen 2002 :29.

⁷A.J.C.M. Gabriëls: De Heren als dienaren en de dienaar als Heer. Het stadhoudelijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw. Den Haag 1990.

⁸S.W. Verstegen: Gegoede ingezetenen. Jonkers & geërfden op de Veluwe 1650-1830, Zutphen 1990: 50 en Franken 2002: 29.

⁹Verstegen 1990: 73.

¹⁰Lubbert Adolf Torck (1687-1758) was o.a. burgemeester van Wageningen, ambtsjonker van Rheden, lid van de Admiraliteit in Amsterdam, landdrost van Veluwe (1730-1758) en lid van de Raad van State (1741-1746). Hij overleed kinderloos. Over hem: L. Eppink en J. van den Burg: Lubbert Adolf Torck. Een veelvermogend Wageninger. Wageningen 2008.

Dat is ook niet nodig. De aanstelling tot dijkgraaf in deze relatief kleine Gelderse zeepolder op de noordwest Veluwe is kruimelwerk en heel iets anders dan bijvoorbeeld een benoeming tot dijkgraaf van de Neder Betuwe, waarvoor de regels van de 'correspondentie' wel gelden. Van Lynden wordt – hij is pas 21 jaar – dijkgraaf op een moment dat de polder zich in een ernstige crisis bevindt. Is hij juist daarom gekozen? Jong en energiek! Bekwaam?

Wat is er in de Arkemheen aan de hand? Tijdens de winterstormen van 1749-1750 zijn de door de paalworm aangevreten paaldijken en schoeiingen voor de Arkemheense zeedijk op veel plaatsen weggeslagen. Op advies van een commissie uit de Staten van Gelre onder leiding van de oud-dijkgraaf Geurt Gosen Bentinck besluit men in het voorjaar van 1750 de paaldijk door een met stenen versterkte zeedijk te vervangen.¹¹ Van de uitvoering komt echter niets terecht. Achteraf blijkt dat de 11.000 ton aangevoerde puin en keistenen voor een bedrag van 40.000 gulden letterlijk in het water zijn gegooid. Op advies van Bentinck wordt in april 1751 een negentallige commissie geïnstalleerd om orde op zaken te stellen wegens het wanbeheer van de Arkemheense dijkstoel. Voorzitter van die commissie is landdrost Lubbert Adolf Torck.

Op zaterdagmorgen 8 mei 1751 worden dijkstoel en geërfden in de kerk van Nijkerk ter verantwoording geroepen. Op de eerste rij in het kerkschip zitten naast dijkgraaf Herman van Lynden de heemraden Aelt Noyen van Meervelt en Peel Beek, de dijkschrijver Renger Besselsen en de ontvanger, penningmeester, Volkert van Steenler. Daarachter in de kerkbanken tientallen Arkemheense geërfden uit Putten, Nijkerk en Harderwijk. De negen commissieleden 'tronen' met Torck in het midden op de verhoging van het koor. Hoewel, volgens Torck, de commissie niet de intentie heeft dijkstoel en geërfden in hun rechten en privileges te beknotten, geeft hij aan het eind van de bijeenkomst Besselsen en Van Steenler de opdracht alle secretariële en financiële bescheiden over de laatste vijftig jaar in te leveren.¹² Dat is een regelrechte ontkrachting van het nog steeds geldende dijkrecht van 1611 en een grove schending van de autonomie van de polder. Van Lynden moet dit persoonlijk ervaren hebben als een schoffering van zijn positie. Zijn kans om Torck en de zijnen een hak te zetten, doet zich een jaar later voor.

Voor de financiering van de steendijk heeft de dijkstoel in 1750 en 1751 obligaties uitgegeven ter waarde van 84.600 gulden. In 1752 gebeurt dat opnieuw nu ter waarde van 28.000 gulden.¹³ Van Lynden bericht de Staten dat hij weigert deze obligaties te tekenen, omdat de geërfden hem hiertoe niet gemachtigd hebben. Dat laatste was een voorwaarde volgens het dijkrecht van 1611. Ondanks heftige aandrang uit Arnhem geeft Van Lynden zijn verzet niet op. Erger nog, op 7 september 1752 dient hij zijn ontslag in als dijkgraaf! Hij speelt hoog spel. Maar hij is ervan overtuigd dat de Staten en de commissie Torck hun boekje te buiten zijn gegaan en zich onrechtmatige bevoegdheden hebben toegeëigend. Zowel de Staten van Gelre als Van Lynden leggen deze kwestie uiteindelijk voor aan het Hof van de stadhouder in Den Haag. Van Lynden zelf schrijft een brief van tien pagina's aan prinses Anna van Hannover, inmiddels weduwe van Willem IV, om zijn handelwijze toe te lichten en te verdedigen.¹⁴ Een uitspraak in deze zaak ontbreekt. Uiteindelijk tekent Van Lynden 'per order

¹¹ Geurt Gosen Bentinck tot Aller, Brieler en Berenkamp was dijkgraaf namens Putten van 1745-1748.

¹² Over samenstelling en activiteiten van deze commissie tussen april en juni 1751 zie het verslag van 27 pagina's in GA. Staten Archief Veluwe inv. nr. 813K.

¹³ De 'koopkracht' van 84.600 en 28.000 gulden is anno 2013 resp. gelijk aan € 832.165,- en € 275.421,-.
Zie: www.iisg.nl/hpw/calculate2-nl.php.

¹⁴ De gegevens over deze kwestie in GA. Archief Hof inv. nr. 4398; Staten Archief Veluwe inv. nr. 813L en Archief Zeepolder Arkemheen inv. nrs. 11, 182. Navraag bij het Stadhoudelijk secretariaat in het Rijks Archief in Den Haag en het archief van Anna van Hannover in het Koninklijk Huisarchief op Paleis Noordeinde, bleven zonder resultaat.

(op bevel) van de Staet van de Provincie' alsnog de obligaties. Hoewel hij formeel in zijn recht stond, is hij vermoedelijk gezwicht met het oog op het welzijn van de polder. Dat siert hem. De geërfdén van de Arkemheen zagen in hem na deze kwestie een bekwaam bestuurder en een betrouwbare voorvechter van de Arkemheense zaak. Eén van de redenen waarom zij hem veertig jaar later nog tweemaal tot dijkgraaf zullen kiezen.

Hoe moeten we deze kwestie tussen Van Lynden en de Staten beoordelen? Was het een reactie van een ambitieuze jongeman, die met het oog op een toekomstige carrière de aandacht op zich wilde vestigen? In ieder geval heeft deze aanvaring met de Staten van Gelre zijn verdere loopbaan geen goed gedaan. Met betrekking tot zijn ambt als dijkgraaf liet Van Lynden blijken wars te zijn van vriendjespolitiek. Vooral wenste hij niet te lopen aan de leiband van oudere en hoger geplaatste Veluwe ambtsjonkers. Een duidelijk patriottisch trekje!

Temidden van deze kwestie is er ook feestelijk nieuws. Herman heeft inmiddels kennis gekregen aan jonkvrouwe Jacoba Louise van Eck. Jacoba is geboren op 27 februari 1729 – ze is dus ruim een half jaar ouder dan Herman – en de jongste dochter van Samuel van Eck van Overbeek en Jacoba Wilhelmina Maria Couttis.¹⁵ Het gezin woont op Huize Overbeek in Velp. Als Jacoba en Herman in het voorjaar van 1752 te kennen geven te willen trouwen, moet, zoals dat in adellijke kringen gewoon was, eerst een akte van huwelijksvoorwaarden worden opgemaakt. Dat gebeurt op woensdag 27 september 1752. Het aanstaande huwelijk, zo vermeldt de akte, zal kerkelijk ingezegend en 'gesolemniseert' (plechtig gevierd) worden. Het echtpaar trouwt in gemeenschap van goederen. De vader van de bruid belooft het paar te ondersteunen met een jaarlijks gift van 300 gulden en mocht de bruidegom vóór de bruid overlijden – 'wat God genadelijk verhoede' – dan krijgt zij 20.000 gulden contant uitgekeerd.

De op perkament geschreven akte wordt ondertekend en gezegeld door vijf getuigen van de bruidegom en zeven van de bruid. Daaronder zijn de beide vaders en verder van beide zijden broers, ooms, oud-ooms en neven.¹⁶ De huwelijksvoltrekking vindt plaats op maandag 16 oktober op Huize Overbeek in Velp. Jacoba van Eck en Herman van Lynden krijgen tussen 1753 en 1761 zes kinderen, twee zonen en vier dochters.

Het bekleden van het schepenambt in één van de Veluwe steden was bij jonge ambtsjonkers zeer in trek omdat het vaak een opstapje betekende naar een hogere positie. Als er in het najaar van 1752 een dergelijke post in Harderwijk vrij komt, solliciteert Van Lynden, al is hij voor deze functie betrekkelijk jong.¹⁷ Het is niet onmogelijk dat Van Lynden met het oog op het verkrijgen van deze functie rond deze tijd een huis in Harderwijk koopt. Maar misschien kocht hij dat huis vooral om er wintermaanden door te brengen als Oldenaller niet warm te stoken was. In ieder geval verkoopt hij op 29 september 1760 twee huizen, het grote huis en het kleine huis, gelegen aan de Donkerstraat in Harderwijk, nu het pand nummer 29.¹⁸ Helaas benoemt Anna van Hannover in het voorjaar van 1753 niet Van Lynden, maar eist Andries

¹⁵ Samuel van Eck (1691-1760) was ambtsjonker van Rheden en grootmajoor van Arnhem. Hij huwde in 1717 Jacoba Wilhelmina Maria Couttis (1695-1740). Jacoba Louise had twee oudere broers en één oudere zuster. Zij verloor haar moeder op 11-jarige leeftijd.

¹⁶ GA. FAL inv. nr. 22. Formaat van de akte 35 x 60 cm. Er onder hangen 11 zegels in rode was. Getuigen van de bruidegom zijn Jasper Hendrik baron van Lynden, Adriaan baron van Lynden, Adriaan graaf van Lynden, Otho Frederik graaf van Lynden en Gijsbert Willem baron van Dedem. Getuigen van de bruid: Samuel baron van Eck, Aland baron van Eck, Jacob Willem baron van Eck, Jan Carel baron van Eck (ritmeester), Jan Carel baron van Eck (heer van Litsen en Nergena), Willem Hendrik baron van Heuvel en Assueer baron Schimmelpenninck van der Oye tot Watergoor.

¹⁷ De gemiddelde leeftijd van de Harderwijkse schepenen in 1749 was ruim 46 jaar. Zie J. Duinkerken: Schepenen aan de Zuiderzee. Zutphen 1990: 249.

¹⁸ Oud Rechterlijk Archief Harderwijk inv. nr. 93, met dank aan Tiemen Goossens.

Schimmelpenninck van der Oye deze positie voor zichzelf op.¹⁹ Was Van Lynden te jong? Dat is de kwestie niet. Schimmelpenninck maakt gebruik van zijn unieke machtspositie om ook naast Arnhem een vinger in de pap te hebben in Harderwijk, toentertijd de tweede stad van het Kwartier van Veluwe.

Het duurt bijna tien jaar voor we Herman van Lynden weer in een functie in het Gelderse tegenkomen. In het voorjaar van 1762 worden onder leiding van Andries Schimmelpenninck van der Oye een aantal posten binnen het Kwartier van Veluwe verdeeld. Op de lijst met de volgorde van de toedeling van ambten staat Van Lynden dat jaar vermoedelijk nog op één van de laagste plaatsen.²⁰ Hij komt daardoor alleen in aanmerking voor de functie van rentmeester van de Harderwijkse kloostergoederen. Wat zijn de Harderwijkse kloostergoederen?²¹ Het belangrijkste onderdeel vormen de 49 percelen hooi- en weiland in de polder Arkemheen eigendom van 's Heeren Loo, het Sint Agnietenklooster, het Sint Catharinaklooster, het Fraterhuis en enkele vicarieën.²² Het beheer van deze zogenaamde geestelijke goederen is in handen van Gedeputeerde Staten van Gelre. De jaarlijkse verpachting vindt plaats in november in de Nijkerkse herberg 'De Roskam' en staat onder leiding van de rentmeester of diens plaatsvervanger, bijgestaan door een viertal gedeputeerden. De verpachting neemt vier volle dagen in beslag. De overeengekomen pacht prijs wordt verhoogd met twee stuivers als dekking van de gemaakte onkosten en een oortje, 1¼ cent, voor de armen. Van Lynden was ruim 40 jaar rentmeester van de Harderwijkse kloostergoederen.²³

Eind jaren zeventig, begin jaren tachtig nemen de politieke spanningen tussen prinsgezinden en patriotten toe. Die tegenstelling vindt zijn neerslag in de al genoemde publicatie 'Aan het volk van Nederland' door Joan Derk van der Capellen tot den Pol. Ook de Arkemheense geërfden kiezen voor de 'nieuwe koers'. Dat blijkt in het voorjaar van 1778 als Hermannus Casijn Suermondt uit Nijkerk – later een vooraanstaand patriot in Hattem – tot dijkgraaf gekozen wordt. Dan herhaalt de geschiedenis zich, want in 1781 wordt Jasper Hendrik van Lynden, de oudste zoon van Herman van Lynden zijn opvolger. Ook de jonge Van Lynden is patriot. Inmiddels staat Herman van Lynden bekend als één van de patriottische voormannen binnen de Veluwse ridderschap.²⁴ Om die reden komt Van Lynden in de jaren zestig en zeventig niet meer in aanmerking bij de toedeling van een lucratieve post in het Kwartier van Veluwe, omdat de meerderheid van de Veluwse ambtsjonker oranjegezind is.

De jaren tachtig zijn voor Herman van Lynden ongetwijfeld de meest bewogen jaren van zijn leven. Op 27 augustus 1781 overlijdt op Oldenaller zijn vrouw Jacoba Louise, 53 jaar oud. Drie jaar later, in oktober 1784, overlijdt zijn oudste dochter, Jacoba Maria Wilhelmina. Zij laat twee jonge kinderen achter. In 1784 trouwt Jasper Hendrik met Geertrui Albertina Schimmelpenninck van der Oye, de vierde dochter van Andries Schimmelpenninck van der Oye. De dochter en zoon uit dit huwelijk worden vernoemd naar de reeds overleden grootouders, Jacoba Louise en Andries Wolter. Helaas zijn beide kinderen enkele jaren later wees. Geertrui Albertina overlijdt in 1786, Jasper Hendrik in januari 1787, respectievelijk 28 en 33 jaar oud. De andere kinderen bereikten voor die tijd hoge leeftijden.²⁵

De jongste zoon

¹⁹ Franken 2002: 91-92.

²⁰ Franken 2002: 345. In 1759 was hij voorlaatste d.w.z. nummer 19 van de 20 ambtsjonkers.

²¹ Franken 2002: 194.

²² Zie voor de bezittingen van 's Heeren Loo: T. Beijer en J.W.P. van Dijk: St. Jansdal. Van Johanniter Commanderie te 's Heerenloo tot streekziekenhuis te Harderwijk. Barneveld 1988: 113-118.

²³ De rekeningen van 40 jaar verpachting van de Harderwijkse kloostergoederen o.l.v. Van Lynden tussen 1762 en 1803 zijn bewaard gebleven. GA. Staten van het Kwartier van Veluw inv. nrs. 640 t/m 678.

²⁴I.D. Jacobs: Adel en ridderschap in Gelderland. Tien eeuwen geschiedenis. Adelsgeschiedenis XII. Arnhem 2013: 232.

²⁵Geertruij 1758-1845; Samuel 1760-1849; Adriana Elisabeth Cornelis 1761-1833 en Antonia Janette Georgina Wilhelmina (?), zij was gehuwd met Julius Burmania.

Samuel van Lynden was evenals zijn vader en oudere broer dijkgraaf van de Arkemheen. Hij overlijdt na een glansrijke carrière in 1849, op 89-jarige leeftijd.²⁶ Getroffen door zoveel leed besluit Van Lynden in januari 1786 voor de schepenen van Arnhem een boedelscheiding op te maken tussen kinderen en kleinkinderen. Deze toedeling bestaat uit obligaties en een bedrag aan contant geld, samen ter waarde van 1162 gulden.²⁷

Met de keuze van de patriotten Hermannus Suermondt en Jasper van Lynden eind jaren zeventig, begin jaren tachtig is binnen de dijkstoel van de Arkemheen de toon gezet. De keuze van Herman van Lynden als dijkgraaf in 1787 is daarvan een logisch gevolg. Een bewijs dat het patriottisme op de Veluwe niet alleen een stedelijk verschijnsel was, maar ook was doorgedrongen in regionale besturen.²⁸ Als in 1793 opnieuw de dijkgraaf gekozen moet worden namens de Puttense geërfden, kiest het college van zestienen voor de derde keer Herman van Lynden. Op 20 april 1793 houdt hij bij de aanvaarding van het ambt van dijkgraaf een gloedvolle toespraak. Vooral uit het tweede deel van zijn rede blijkt onmiskenbaar Van Lyndens patriottische inborst. Of modern geformuleerd – hij kiest voor het ‘poldermodel’. Hij waarschuwt voor corruptie, vooral voor vriendjespolitiek en tweestrijd. Hij pleit voor onderlinge samenwerking en geheimhouding binnen het college van dijkgraaf en heemraden. Van zijn kant zal hij alles ‘aanwenden wat tot bevorderen van de luijster van het college kan strekken als meede om de vriendschap en eendragt in het college aen te kweken waer toe ik verzoek dat elk lidt ook meede het sijne sal willen toebrengen’.²⁹ Van Lynden toont zich een ‘modern’ bestuurder. Ondanks zijn adellijke afkomst en zijn maatschappelijke positie staat hij niet langer boven zijn medebestuurders, maar naast hen. Hij is ervan overtuigd dat alleen een coöperatieve houding kan leiden tot het gewenste resultaat. Voor Herman van Lynden was echter een nog belangrijker positie binnen de Puttense gemeenschap weggelegd.

Na het binnentrekken van de Franse troepen in januari 1795 krijgen de patriotten de kans hun idealen in daden om te zetten. In vrijwel alle Veluwse steden wordt de ‘nieuwe tijd’ ingeluid door het vormen van ‘Comités Revolutionair’. Anders dan hun revolutionaire naam doet vermoeden, nemen deze comités op rustige wijze het bewind van de ambtsjonkers over. Voor de Gelderse ambtsjonkers betekent de komst van de Fransen dat zij hun adellijke waardigheid en privileges verliezen. Op grond van het gelijkheidsbeginsel worden de ambtsjonkers vervangen door gewone burgers, representanten genoemd. In alle Veluwse steden worden de mannen van 21 jaar en ouder opgeroepen om naar de kerk te komen om hun representanten te kiezen. Dat gebeurt in Putten op 24 februari 1795.

Op die bewuste dinsdag zijn er ’s middags om vijf uur voldoende mannen in de kerk om de Puttense representanten te kiezen. Vooraf aan de verkiezing worden de aanwezigen geïnformeerd over ‘den staat en gesteldheid der Revolutie, de vrijheid daardoor door het volk verworven’. Daarna kiezen zij in de municipaliteit – zoals het gemeentebestuur voortaan heet – van Putten tot representanten P.H. van Brummelen (president), Bart van Nijendaal, Samuel Heshusius,³⁰ Steven Koop (vice-president), Jan Adriaanse, Jan Hendriksen van Meerveld en

²⁶ Samuel baron van Lynden (1760-1849) was o.a. lid van de ridderschap van Nijmegen, dijkgraaf en hoofdschout van de Neder Betuwe en lid van provinciale Staten van Gelderland. Hij was gehuwd met Dorothea Jacoba baronesse Vijgh en uit dit huwelijk werden 11 kinderen geboren. GA. FAL inv. nr. 26.

²⁷ GA. FAL inv.nr. 23.

²⁸ Dat geldt ook voor de dijkstoel van de polder Oosterwolde die bestuurd wordt door patriotten uit Elburg en Doornspijk en voor het polderdistrict Veluwe. Zie hiervoor: Mentink, G.J., H.C. Stol en L. Turksma (1993). *Homines Novi*. De provisionele representanten uit het Kwartier van Veluwe in de Staten van Gelderland. Overdruk uit: *Homines Novi*. De eerste volksvertegenwoordigers van 1795. Onder redactie van P. Brood, P. Nieuwland en L. Zoodtsma. Amsterdam, Schiphouwer en Brinkman 1993: 415.

²⁹ GA. Archief Zeepolder Arkemheen inv. nr. 25.

³⁰ Samuel Heshusius (1731-1809), emeritus predikant van Abbenbroek (1765), woont in Putten in 1772 en van 1795-1809. Beleend met het huis Schoonderbeek (Med. Trynke Elbertsen-Hoekstra).

Gijsbert Jansen van de Munt. Schout Nicolaas van Diermen wordt secretaris. Tot richter van Putten kiezen de representanten Herman Willem Jan baron Van Lynden tot Oldenaller.³¹ De keuze van ex-ambtsjonker Van Lynden tot richter is een uitzonderlijke keuze. Van de 25 ambtsjonkers is hij, samen met J.H. van Zuylen van Nievelt in Barneveld, de enige Veluwe ambtsjonker die na 1795 in het lokale bestuur wordt gekozen. Richters waren politieke zwaargewichten. Zij waren voorzitter van de rechtspraak, hun stem gaf de doorslag als in de municipaliteit de stemmen stakten en zij waren verantwoordelijk voor de handhaving van de openbare orde.³² Met deze keuze gaven de inwoners van Putten blijk van hun grote vertrouwen in de persoon en de bestuurlijke kwaliteiten van Van Lynden. Op 15 maart leggen alle leden van de municipaliteit samen met Van Lynden de eed af op de 'Rechten van de Mensch', zoals geformuleerd door de volksvertegenwoordiging van de Bataafse Republiek op 31 januari 1795.

In 1795 zou Van Lynden – inmiddels midden zestig – nog tot een ander ambt worden geroepen. In 1793 was Jacob Carel baron van Lynden door stadhouder Willem V benoemd tot één van de zes curatoren – lid van het bestuur of raad van toezicht – van de Academie van Harderwijk.³³ Na de politieke omwenteling in 1795 trof de oranjegezinde Jacob Carel het 'lot zijner meeste ambtsgenooten' en werd hij ontslagen.³⁴ De landdag te Zutphen benoemde in zijn plaats op 1 juli 1795 tot curator de Puttense richter en patriot uit hetzelfde geslacht: Herman Willem Jan van Lynden.³⁵ Tot aan zijn overlijden in 1803 was Van Lynden naast rentmeester van de Harderwijkse kloostergoederen en ook curator van de Academie.

Als curator houdt hij zich vooral bezig met financiële zaken. Jaarlijks controleert hij de door rentmeester A.P. van Westervelt opgemaakte staten van inkomsten en uitgaven.³⁶ In 1797 besluiten de curatoren alle adellijke wapenborden op het Groot Auditorium van de Academie te verwijderen ingevolge een besluit van de representanten van Gelderland. Een jaar later krijgt Anthonia van Davelaar, vrouw van pedel Jan van Beek, de opdracht de kussens met wapens in de kerk van Harderwijk met saay – lichte, wollen stof – te overtrekken. In beide gevallen ziet Van Lynden toe op de correcte uitvoering van deze besluiten. In 1800 is Van Lynden verantwoordelijk voor een reparatie van 4000 gulden aan het Academiegebouw. Op 9 juni 1802 is president-curator Van Spaen tot Biljoen verhinderd de vergadering voor te zitten.³⁷ Als oudste lid van het curatorium is Van Lynden bereid hem te vervangen mits hij wegens 'zwak gezigt' hulp krijgt van een collega curator. Het overlijden van Van Lynden wordt gememoreerd in de curatorenvergadering van 16 februari 1804.

³¹ Inventaris van het archief van de gemeente Putten (1793)1795-1939(1947) inv. nr. 1: Notulen en resolutiën van de municipaliteit van het Ambt Putten 1795-1818, 2 delen (1795-1811; 1811-1818). Deel 1:1-3.

³² Verstegen 1990: 102-103.

³³ Jacob Carel van Lynden (1738-1801), benoemd tot curator 12 mei 1793.

³⁴ Zie voor de geschiedenis van de Academie van Harderwijk: H. Bouman: Geschiedenis van de voormalige Geldersche Hoogeschool en Hare Hoogleraren. 2 delen. Utrecht 1844-1847; R. Aerts en Liesbeth Hoogkamp: De Gelderse Pallas. Gymnasium illustre, Gelderse universiteit (en) Rijksatheneum te Harderwijk 1600-1818. Barneveld 1987; W. Christiaens en M. Evers: Patriotse illusies in Amsterdam en Harderwijk. Hilversum 2002 en de inleiding op de inventaris GA. Academie te Harderwijk.

³⁵ Gegevens over het optreden van Herman van Lynden als curator in: GA 0013. Academie te Harderwijk. Notulen van de curatoren, 2 delen, inv. nr. 3 (1788-1799) en inv. nr. 4 (1800-1818).

³⁶ Antoni Peter van Westervelt tot Leuvenum (1750-1823), rentmeester van de Academie 1777-1808. Zie Duinkerken 1990: 222.

³⁷ Johan Frederik Willem baron van Spaen tot Biljoen (1746-1827), lid van het college van curatoren 1791-1795 en president-curator 1802-1811.

Op 23 april 1801 heeft Van Lynden voor het gemeentebestuur van Nijkerk zijn testament laten opmaken met als getuigen Evert van Wenckum, Aalt van Rookhuysen en secretaris Engelbert George Ardesch.³⁸ Het testament wordt geopend op 2 februari 1804 op het kantoor van Mr. P.J. Heyblom, schout van Putten, ten overstaan van de executeurs-testamentair Samuel van Lynden, Mr. Nicolaas van Diermen en Hendrik van Steenler. Van Steenler was als ontvanger van de Arkemheen gedurende Van Lyndens jaren als dijkgraaf zijn financiële rechterhand en politieke metgezel. Samuel van Lynden erft het kasteel Oldenaller en de daarbij behorende boerderij Klein Oldenaller en alle daarbij gelegen hooi- en weilanden. De onroerende goederen in Putten, Nijkerk, de Betuwe en de Liemers, met een totale waarde van 185.760 gulden, worden in zes gelijke porties verdeeld onder de kinderen en de vier kleinkinderen, de zonen en dochters van zijn overleden zoon Jasper Hendrik en zijn overleden dochter Jacoba Maria Wilhelmina.³⁹

Wie Van Lynden als mens geweest is, blijkt in het bijzonder uit de wijze waarop hij in zijn testament de personen gedenkt die hem in zijn dagelijks leven het naast stonden. Zijn lijfknecht Hendrik Soeters en zijn keukenmeid Johanna ten Broecke krijgen ieder 150 gulden. Het overige personeel op Oldenaller ontvangt een jaarloon. Zijn huishoudster, Catharina Elisabeth Warner, die hem na het overlijden van zijn vrouw in 1781 dagelijks verzorgd heeft, ontvangt een bedrag van 4000 gulden, in die tijd ongeveer gelijk aan zeventien keer het jaarloon van een arbeider.⁴⁰ De armen van Putten krijgen via de diaconie 600 gulden.

Herman of Harmen Willem Jan van Lynden overlijdt op zondag 18 december 1803 op Oldenaller. Hij is, vermoedelijk net voor de kerstdagen, bijgezet in zijn eigen grafkelder onder de boog van het kleine koor in de kerk van Putten.

Wim Hagoort

³⁸ GA. FAL inv.nr. 24. 'Ik, onderschrevene, Harmen Willem Jan van Lynden tot Oldenaller, overdenkende de zekerheid der dood en onsekeren tijd en ure van dien en niet gaarne uyt deese wereld willende scheiden zonder over mijne tijdelijke goederen, door God Almagtig genadelijk aan mij verleend, gedisponeerd te hebben, verklaare bij deesen mijnen uystersten wille [...]. Vooraf beveel ik mijne onsterfelijke ziele in den handen van mijnen goedertieren Schepper en mijnen Zaligmaker Jesus Christus en mijn lichaam eenen eerlijke begrafenis'. Het testament en de opsomming van onroerende en roerende goederen omvat een foliant van 396 pagina's.

³⁹ De 'koopkracht' van 185.760 gulden is anno 2013 gelijk aan € 1.337.921,-. Zie: www.iisg.nl/hpw/calculate2-nl.php.

⁴⁰ De schenking van 4000 gulden is anno 2013 gelijk aan de 'koopkracht' van € 28.209,-.

Putters en Puttenaren 3

Andreas Liesborn (Leijsborn)

door Wim Hagoort

Gedurende meer dan vijf eeuwen, van begin 14e eeuw tot 1803, was de kellenaar een belangrijk persoon binnen de gemeenschap van Putten. De meest bekende van hen is wellicht Bruno Fabricius, maar de enige monnik die tot driemaal toe dit ambt bekleedde was Andreas Liesborn.¹ Hij was Puttenaar, maar wel de meest 'Putterse' kellenaar.

Afkomstig uit Liesborn

In het algemeen weten we betrekkelijk weinig van de levens van de kellenaars die gedurende ruim vijf eeuwen in Putten hebben gewoond. Andreas Liesborn vormt daarop geen uitzondering. Zijn achternaam verradt in ieder geval óf zijn geboorteplaats óf de naam van de plaats waar hij als jonge man omstreeks het Hervormingsjaar 1517 zijn priesteropleiding begon. Liesborn is namelijk de naam van een Duits stadje vier kilometer ten zuiden van Wadersloh, ongeveer 35 kilometer ten westen van Paderborn. Het is ontstaan bij de bron van het riviertje de Liese, vandaar Liesborn. Zoals ook Paderborn genoemd is naar de bron van de Pader, een zijriviertje van de Lippe.

Al omstreeks 815 stond in Liesborn een vrouwenklooster dat echter in 1311 werd opgeheven. Op dezelfde plaats verrees een Benedictijner klooster tot aan de secularisatie in 1803. Nog steeds ligt midden in Liesborn de Abdijkerk Sint Cosmas en Damian.² In een deel van het kloostergebouw is sinds 1966 het Museum Abdij Liesborn gevestigd.³ Bij navraag bleken er in de geschiedenis van de Benedictijner Abdij van Liesborn drie monniken voor te komen met de naam Andreas, maar meer gegevens waren niet voorhanden. Voor dat we ons echter verder bezighouden met de persoon van Andreas Liesborn vragen we ons eerst af wat kellenaar zijn in de hof van Putten in grote lijnen inhield en welke kwaliteiten daarvoor nodig waren.

De kelnarij van Putten

De kelnarij was het hofcentrum van waaruit de kloostergoederen van de Abdinkhof in Paderborn op de noordwest Veluwe werden beheerd. De afstand Paderborn-Putten, ca. 260 kilometer, was zo groot dat een permanente aanwezigheid van een kellenaar noodzakelijk was. De functie van kellenaar is het beste te vergelijken met die van een rentmeester. De kellenaar beheerde en voerde de administratie van de onroerende goederen - boerderijen, landerijen en tienden - namens de abt van de Abdinkhof in Paderborn. Dit onroerend goed lag grotendeels op de noordwest Veluwe in de plaatsen Barneveld, Ermelo, Nijkerk, Putten en Voorthuizen. Het ging daarbij om maar liefst 183 boerderijen, 41 percelen losliggend bouw-, hooi- of weiland en een viertal tienden. Daarvan lagen 75 boerderijen in Nijkerk en 90 in

¹ De bewoners van Putten spreken de naam uit als 'Lijsborn'. De oorspronkelijk spelling is Liesborn. De vorm Leysborn, ook Leyseborn of Lisborn, komt pas schriftelijk voor sinds 1550. Vergelijk in dit verband de varianten voor de meisjesnaam Elisabeth: Liesbeth en Lijsbeth.

² Tweelingbroers, geboren ca. 250 in Syrië. Beiden geneesheer. Vanwege hun geloof in 303 onthoofd. Patroonheiligen van artsen, apothers e.d.

³ Abtei Museum Liesborn, Abteiring 8, 59329 Wadersloh-Liesborn. Email: info@museum-abtei-liesborn.de

Putten.⁴ De inkomsten uit de goederen op de Veluwe waren van vitaal belang voor het voortbestaan van de Abdinkhof in Paderborn.

Wie benoemd werd tot kellenaar in Putten had al tijdens zijn priesteropleiding blijk gegeven over een groot aantal positieve eigenschappen te beschikken. Alleen al de orderegels van Sint Benedictus stelde strenge eisen aan de kellenaar. Hij moest wijs, van nature bescheiden en godvrezend zijn, met in het dagelijks leven aandacht voor zieken, armen en gasten. Als persoon binnen de Puttense gemeenschap moest hij zich gedragen als een 'vader', niet in het minst omdat veel kellenaars ook als pastoor en priester optraden. Daarnaast moest hij voldoende 'vakkennis' hebben op het terrein van economie, administratie en financiën. Ook kerkrechterlijk moest hij goed ingewijd zijn. Hij moest precies op

de hoogte zijn van de 'aard van de goederen' en de daarbij behorende regels en voorschriften.⁵ Een kellenaar had een bijzondere vertrouwenspositie. In veel zaken moest hij zelfstandig beslissingen nemen. Persoonlijk overleg en regelmatige correspondentie met de abt in Paderborn kostte vanwege de afstand te veel tijd. Wie door de abt van de Abdinkhof tot kellenaar in Putten werd benoemd, vervulde een eervol kerkelijk en geestelijk ambt en behoorde tot de besten onder zijns gelijken. Andreas was één van de dertig monniken die in de eerste decennia van de 16e eeuw in de Abdinkhof woonden. Was Andreas Liesborn zo iemand?

Kellenaar in Putten

Andreas Liesborn kwam voor het eerst naar Putten in 1538. Helaas duurde de eerste periode van zijn kellenaarsschap nog geen jaar. Al in 1539 werd hij teruggeroepen naar Paderborn. De reden van deze snelle terugkeer naar het moederklooster is niet bekend. In 1543 betrok hij voor de tweede keer de kelnarij, nu voor een periode van zeven jaar, tot 1550.

Voor zijn vertrek werd hij bij de abt ontboden om officieel te worden beëdigd en voor het in ontvangst nemen van de instructies omtrent het beheer van de goederen. Uiteraard moest hij de horigen op de boerderijen manen om aan hun financiële verplichtingen te voldoen, was hij verplicht jaarlijks verantwoording afleggen aan de abt en moest hij beloven regelmatig levensmiddelen en kleding naar de abdij te sturen. Tot zover niets bijzonders. Maar hij kreeg ook instructies voor zijn persoonlijk leven in Putten. Zulke instructies waren verre van vrij bijvend. De kellenaar had de dure plicht te gehoorzamen aan wat de abt hem voorschreef. Uiteraard moest hij in alle opzichten 'godvrezend' zijn. Maar er waren ook praktische, dagelijkse regels. Hij moest sober gekleed gaan: dus in een zwart laken pak met priesterboord, hij moest 's avonds om acht uur naar bed en 's morgens om vier uur opstaan voor het houden van de Priem, het ochtend gebed, en het lezen van drie Psalmen. Hij mocht geen 'wereldlijke' feestjes bijwonen en zeker niet overnachten in Nijkerk en Harderwijk. Was het daar niet pluis omdat het havensteden waren?

Andreas ging wonen in de Kelnarij, vlak naast de kerk op de hoek van Brinkstraat en de huidige Kelnarijstraat. Nu is daar een parkeerplaats. De oorspronkelijke rooms-katholieke

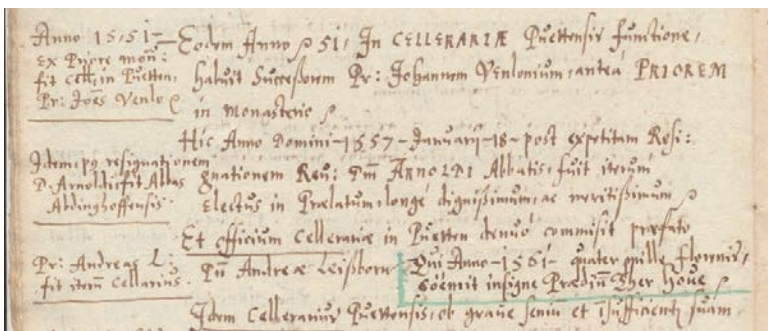
⁴ Zie de lijsten van deze kloostergoederen opgesteld door Paul op de Brouw: www.odeeby.wordpress.com.

⁵ B.v. het rechtskundig onderscheid tussen volkschuldige abtsgoederen, gevrijde abtsgoederen en leengoederen. Zie hiervoor Van Schouwen 1906:25-51.

kerk, die aan de kelnarij grensde, is in 1939 afgebroken en vervangen door de huidige kerk tegenover de Pancratiushof.⁶ De kelnarij was overigens een behoorlijk groot huis. Alles bij elkaar waren er achttien vertrekken. Naast de normale woon- en slaapvertrekken waren er veel extra kamers onder meer voor de abt – mocht hij vanuit Paderborn langs komen - voor de onder-kellenaar, voor rondtrekkende monniken en voor het dienstpersoneel, dat bestond uit een knecht en twee dienstbodes. Zelf had de kellenaar een werkkamer met een kastenwand waarin de boeken stonden en het archief werd bewaard. Tot slot lag er onder de kelnarij een provisie-, een wijn- en een melkkelder.

Kellenaar in de praktijk

Die kelders waren voor Andreas Liesborn van groot belang. Daarin werden namelijk de goederen opgeslagen die door de pachters in natura aan de kelnarij werden betaald. Hij moest er immers voor zorgen dat er regelmatig een vrachtkoets vol met graan, levensmiddelen en kleding uit Putten naar de abdij in Paderborn ging. Daaronder waren schapenwollen kledingstukken die in de wintermaanden op de pachtboerderijen door de boerinnen werden gemaakt. In Paderborn stond Andreas bekend als iemand waarop men in dit verband volledig kon rekenen. In menig archiefstuk wordt hij daarvoor geprezen.

Ook rond 1566 heeft Andreas' provisiekelder mogelijk een belangrijke rol gespeeld. Er was grote schaarste aan graan en er dreigde hongersnood. De Drost van de Veluwe droeg daarom schout Reyner van Arler van Putten op na te gaan hoeveel graag er bij de boeren aanwezig was. Zijn verslag is bewaard gebleven.⁷ Van Arler bezocht 193 boeren.

De meeste boeren bezaten niet meer dan 3 tot

9 molder gedorst of ongedorst graan. Vermoedelijk nauwelijks voldoende om in eigen behoefte te voorzien. Andreas Liesborn daarentegen had een goed gevulde provisiekelder. Zijn totale voorraad gedorst rogge, boekweit en gerst bedroeg maar liefst 29 molder, ruim 2½ ton. Wie zal zeggen hoeveel hij eraan heeft bijgedragen dat de Putters in het dorp niet van honger zijn omgekomen.

Als kellenaar had Andreas een druk bezet leven. Hij hield zich onder meer bezig met het opstellen van schuldbekentenissen, het verpachten van tienden en het verstrekken van leningen.⁸ Een belangrijke taak van de kellenaar was het innen van de keurmede. Bij het overlijden van een horige had de grondheer het recht om uit de nalatenschap 'het beste stuk' naar keuze te nemen uit de roerende goederen. Vaak kwam dat neer op een stuk vee, soms kleding of een gebruiksvoorwerp. Later kocht de keurmedige de keurmede vaak af met een geldbedrag.⁹ Ook bij conflicten rond de vererving van onroerend goed had de kellenaar een belangrijke rol. Een regel die voor veel moeilijkheden zorgde was dat horige goederen in hun geheel vererfden op de oudste zoon, of als die er niet was, op de oudste dochter. Omdat volgens Gelders recht alle kinderen recht hadden op eenzelfde deel van de erfenis leidde dat vaak tot grote problemen. Om deze en andere kwestie te bespreken en te beslissen werd er

⁶ Vermoedelijk is ook de kelnarij in 1939 afgebroken, maar tot nu toe ontbreken hierover gegevens.

⁷ Gelders Archief. Archief Hof van Gelre inv. nr. 2569.

⁸ Archief kelnarij van Putten inv. nr. 235 (regist 76), inv. nr. 97 (regist 77) en inv.nr. 180 (regist 78).

⁹ Steinmeier 1993: 9-10.

jaarlijks een hofgericht gehouden. Namens de abt trad de kellenaar op als voorzitter. Andreas heeft mogelijk twee hofgerichten in Arnhem voorgezeten.¹⁰

Op 9 december 1550 moet Andreas zijn ontslag als kellenaar hebben gekregen, want op die datum werd hij pastoor van Putten. Naar de reden van deze ambtswisseling kunnen we slechts raden. Was hij uiteindelijk toch meer zielszorger dan ambtenaar? Gezien de rol die Putten in zijn latere leven inneemt, lijkt dit niet onmogelijk. Hij werd opgevolgd door Johan van Venlo. Toen die echter in 1557 tot abt van de Abdinkhof werd gekozen, werd Andreas Liesborn voor de derde keer benoemd tot kellenaar in Putten. Dat zou hij nu tien jaar blijven, tot 1567, een teken dat hij zijn ambt in de vorige periode getrouw en correct had vervuld.

In zijn derde periode kreeg Andreas het aanzienlijk drukker. En hij stond er alleen voor. Pas in 1607 kreeg de Puttense kellenaar assistentie van een onder-kellenaar. De onder-kellenaar had een eigen taak, kreeg eigen instructies en werd evenals de kellenaar beëdigd. Die extra drukte ontstond vooral door de 'aankoop' van de Werdense boerderijen in 1559. Al sinds 1492 had de Abdinkhof deze boerderijen gepand. In 1556 werd deze verpanding ingelost en in 1559 door Werden definitief 'verkocht' voor slechts 4140 gulden.¹¹ Die verkoopprijs stelde feitelijk weinig voor en was niet meer dan toentertijd de prijs van een flinke boerderij, zoals hieronder blijkt. Bekende boerderijen als Groot Bokhorst, Klein Bokhorst, Bollengoed, Donkersgoed en Schoutmansgoed vielen voortaan onder het beheer van Andreas Liesborn. Zo was ook het opmaken van een oorkonde na een sterfgeval een regelmatig voorkomende bezigheid. In 1558 overleed bijvoorbeeld Kyll van Nulde, in leven eigenaar van de boerderij Zuidwijk in de buurtschap Huinen. De belening werd officieel overgedragen aan Evert van Nulde, vermoedelijk zijn zoon. De tekst van deze oorkonde staat hieronder.

Belening van de boerderij Zuidwijk in de buurtschap Huinen op 26 december 1558.

Ick broder Andreas van Leyseborn, kelner to Putten, doe kondt ind bekenne overmytz desen dat voer mij gekomen is de erbare Evert van Nulde ind hefft mij gepresentyeert vijff schillingen nahe inholt ons cloesters privelegien ind gerechticheit, begerende t'wesen belyet myt onser hofferige goet Zuetwick genampt, so dat to Huynen gelegen is ende so dat Kyll van Nulde zeliger nahe Hoves rechten beseten hefft. So dan Evertz vurs. begertenredelick is bevonden, heb ick hem tot sijnen rechten aengenomen ind be[l]ydet myten hofferige goet onsses cloesters Zuetwick vorgenoempt. In orcondt der waerheyt hebb ick broder Andreas vorgenompt dit myt mijnen criestelicke naem onderteyckent den sessentwytychsten december anno XV LVIII onderstondt Broder Andreas van Leyseborn kelner to Putten.

Bron: Archief Kelnarij van Putten inv. nr. 142.

De belangrijkste aankoop van Andreas Liesborn uit naam van de abt van de Abdinkhof op 30 november 1561 was ongetwijfeld de boerderij Then Hove in Bijsteren. Voor deze kapitale boerderij met aangrenzend bouwland en heidevelden betaalde hij slechts 4000 gulden.¹² Een transactie waarvoor hij door de abt speciaal werd geprezen. De boerderij Ten Hoven, ook wel Voor het Hek genoemd, lag aan de Nijkerkerstraat op nummer 27. De boerderij is afgebroken in de jaren zeventig. Op dit perceel staat nu het pand waarin rijsschool Roordink is gevestigd.

¹¹ Protocollen 1546-1548 en 1560 in: Gelders Archief, Archief Gelderse Rekenkamer inv.nr. 1559 en 1560.

¹² Zie uitgebreid hierover Van Schouwen 1909: 13-15.

¹³ Staats Archief Münster B608Abdinghof inv. nr. 446 fol. 13v.

De boerderij is in de twintigste eeuw vooral bekend geworden onder de naam d'Olde Deel. Met enkele onderbrekingen woonde hier tussen 1935 en 1950 de kunstschilder Dorus Roovers. De schuur naast de boerderij verbouwde hij gedeeltelijk tot atelier; een ander deel richtte hij in als expositieruimte voor zijn expressionistische schilderijen.¹³

Laatste levensjaren

Na tien jaar trouwe dienst werd Andreas Liesborn in 1567 als kellenaar van Putten ontslagen. Hij werd opgevolgd door Bruno Fabricius. Vanwege zijn hoge leeftijd en vele verdiensten kreeg hij toestemming in Putten te blijven wonen. Dat gaf hem de gelegenheid opnieuw op te treden als pastoor van Putten. Er was hem echter geen rustige oude dag gegund. Het waren spannende tijden. Eind december 1567 was landvoogdes Margaretha van Parma vertrokken en nam de hertog van Alva uit naam van koning Philips II van Spanje het bestuur van de Nederlanden over. Hij nam harde maatregelen die uiteindelijk leidden tot de Opstand tegen Spanje; het begin van de Tachtigjarige oorlog in 1568. Op 1 april 1572 veroverde een vloot van ongeveer vijftientig geuzenschepen Den Briel. Daar bleef het niet bij. De geuzen trokken plunderend het land in

en ook de kelnarij moest eraan geloven.

Pastoor Liesborn en kellenaar Fabricius vluchtten naar Amersfoort. Fabricius ging via Kleef naar Paderborn, Andreas Liesborn zocht zijn heil in de pastorie van de Nijkerkse pastoor Everhardt Zwaer. Zwaer was de laatste pastoor van Nijkerk vóór de Reformatie en bepaald niet van onbesproken gedrag. Hij was getrouwd en had een dochter. In de jaren tachtig was Zwaer korte tijd waarnemend kellenaar, maar hij werd vanwege zijn lastige karakter door de abt van de Abdinkhof ontslagen.¹⁴ Het verblijf van Andreas Liesborn in de pastorie van Nijkerk duurde maar kort. In de eerste dagen van oktober 1573 kreeg hij hoge koorts, koude rillingen, zware hoofdpijn, gevolgd door ontstoken lymfeklieren en bulten over zijn gehele lichaam. In die tijd was met die verschijnselen de diagnose niet zo moeilijk: pest. De pestziekte wordt wel de 'gesel van de veertiende eeuw' genoemd. Langs handelsroutes uit Azië bereikte de pestbacil, die zich verspreidde via vlooiën van de zwarte rat, in het voorjaar van 1348 de Italiaanse havensteden. Vandaar trok de besmetting razendsnel over heel West-Europa. Zo stierf in de stad Geldern rond 1350 een kwart van de bevolking. Het zou meer dan drie eeuwen duren voor deze ziekte verdween.

Eind zestiende eeuw overleden er in Putten en Nijkerk nog regelmatig mensen aan deze zeer besmettelijke en dodelijke ziekte. Dat overkwam met name ook Tijmen Aeltsen, de naamgever van de boerderij Tijmen Aaltse-goed in Bijsteren in 1575.¹⁵ Ook Andreas Liesborn, voorbeeldig kellenaar en geliefd pastoor van Putten, werd dit vreselijk einde niet bespaard. Hij overleed op 10 oktober 1573. Hij werd in Nijkerk begraven.¹⁶

¹³ Zie over leven en werk van Dorus Roovers het artikel van Jolette van Eijden in De Puttenaer van 15 november 2006.

¹⁴ Zie voor zijn persoon en optreden in Nijkerk en op de Veluwe Damen 1974: 286, 290 en Hagoort 2018: 53-58.

¹⁵ 'In Putten in vicinia Beisteren peste obiit Colonus Tijmen Aaeltsen': In Putten in de buurtschap Bijsteren overlijdt aan de pest boer (landbouwer, pachter) Tijmen Aaltsen. Steinmeier 1933: 103.

¹⁶ Steinmeier 1993: 102.

Tot slot nog dit: Putten heeft in zijn straatnaamgeving het tijdperk van de kellenaars een ruime plaats toegekend. Aan dit rijke verleden danken in algemene zin sinds begin jaren zeventig de Meinwerk-, Paderborn-, Abdinckhof- en de Kelnarijstraat hun naam. Vier van de bijna veertig uit de geschiedenis bekende kellenaars werden persoonlijk met een straatnaam geëerd: Arnt Venlo, Bruno Fabricius, Molitor en Andreas Liesborn, op het straatnaambord gespeld als Leijsborn.

Bronnen

Gelders Archief. Archief Kelnarij van Putten. inv. nrs. 70b, 97, 142, 178, 180.
Münster. Landesarchiv NRW, B608Abdinghof 446.

Literatuur

Damen, C., De Kellenarij van Putten op de Veluwe. In: Archief voor de geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland 16 (1974), pag. 237-329.

Friso, Klaas en Antoon Klaassen., Gaandeweg. Straatnamen in Putten. Schaffelaarreeks nr. 38. Barneveld 2006.

Hagoort, W.J., 'Werdense boerderijen in de gemeente Putten (Gld.) Een reconstructie van een 9e-eeuws boerderijenbezit'. In: Feestbundel D.P. Blok. Hilversum 1990, pag. 103-113.

Hagoort, W.J., De Gelderse zeepolder Arkemheen. Namen van bouw-, hooi- en weilanden, boerderijen, beken en wegen gemeenten Nijkerk en Putten (806-2002). Zutphen 2006.

Hagoort, Wim., Het hoofd boven water. De geschiedenis van de Gelderse zeepolder Arkemheen gemeenten Nijkerk en Putten 1356 (806)- 1916. Nijkerk 2018.

Hollanders, G.C.J.M., Historie van de katholieke geloofsgemeenschap te Putten van 500 tot heden. Putten 1989.

Müller, Helmut., Das Kanonissenstift und Benediktinerkloster Liesborn. Die Bistümer der Kirchenprovinz Köln. Das Bistum Münster. Neue Folge 23. Berlin/New York 1987.

Narciss, Georg A., Klosterleben im Mittelalter. Frankfurt am Main 1989. Insel Taschenbuch 1135.

Schouwen, G.A. van., De Kelnarij van Putten. Onderzoek naar de rechtstoestand harer bezittingen. Arnhem 1909.

Steinmeier, E.L., Register van overleden keurmedigen van de Kelnarij van Putten 1389-1681. Uitgave Veluwse Geslachten, Barneveld 1993.

Met dank aan Dion van Hooren, Henk Hagoort, Johannes van Hell, Jan van de Kraats en Alex Koppetsch, verbonden aan het Landesarchiv NRW Abteilung Westfalen, Münster.

Putters en Puttenaren 4

door Wim Hagoort

Coop Philipsz. Schrassert (ca.1568-1647)

We weten helaas niet in welk jaar Coop Schrassert geboren werd. Hij bereikte echter, zo wil het verhaal, voor een geboren zestiende-eeuwer de zeer hoge leeftijd van tachtig jaar. Als dat waar is, beslaat zijn leven in onze vaderlandse geschiedenis op enkele maanden na de hele Opstand, de Tachtigjarige Oorlog:1568-1648. Een 'oorlogskind' van wie tot op de dag van vandaag de sporen in ons dorp Putten nog te vinden zijn.

Afkomst en opleiding

Coop Schrassert werd in Putten geboren als het tweede kind uit het tweede huwelijk van Philip Ottensz. Schassert en Catharina Reijniersdochter van Arler. Ook voor zijn moeder was dit een tweede huwelijk. Zij was namelijk de weduwe van de uit Nijkerk afkomstige Johan Pannekoeck Marisz. Ook zijn grootmoeder van vaderzijde, Engel Dageraet van Hollick, kwam uit Nijkerk. Dat is de reden dat later veel van de bezittingen aan onroerend goed van Coop Schrassert zowel te vinden zijn in Nijkerk als in Putten. Hoewel de bronnen hierover zwijgen, zal hij één van de leerlingen geweest zijn van de Latijnse school, de voorloper van het Gymnasium Velavicum, het Veluws Gymnasium, in Harderwijk. Vermoedelijk was hij een briljante leerling, want kort na zijn studie werd hij benoemd tot secretaris van de stad Harderwijk.¹ In 1599, hij was toen even in de twintig, gevolgd door zijn benoeming tot lid van de Gelderse Rekenkamer in Arnhem. Deze functie, die hem veel aanzien en invloed verschafte, legde hij omstreeks 1610, hij was toen ruim veertig jaar oud, om gezondheidsredenen neer om, zo schreef hij, in Putten in 'stilheijt' te gaan leven. Vrijwel zeker had hij inmiddels zijn schapjes op het droge en kon hij leven van de pachtopbrengst van zijn uitgebreide bezittingen aan onroerend goed. Zo was hij eigenaar van een aantal boerderijen, waaronder het erf Esveld in Barneveld, het Killengoed in het Putterbroek en de vruchtbare hooilanden Abrahams Schoot, Luiskampje en Tolshording in de Arkemheense polder, gemeente Nijkerk.²

Dijkgraaf van de polder Arkemheen

Teruggekeerd in Putten kocht Coop Schrassert in juli 1611 een 'huijs en hoff' aan de Huinrestraat, nu Kerkstraat. Putten was begin zeventiende eeuw een dorp met ongeveer veertienhonderd inwoners. Behalve de bakker, de slager en de smid waren alle inwoners werkzaam in de agrarisch sector. Van dit aantal inwoners woonden er overigens ongeveer honderdtachtig niet in het dorp, maar in zesendertig dijkhuisjes aan de Arkemheemse zeedijk.³ De koopakte was ondertekend door de prior van het klooster Abdinkhof in Paderborn.⁴ Van echt rentenieren kwam echter weinig terecht. In het eerste decennium van de zeventiende eeuw verkeerde de polder Arkemheen namelijk in een grote crisis. Het onderhoud aan de Arkemheense zeedijk was ernstig verwaarloosd. De polder stond regelmatig onder water.

¹ P. Berends, het Oud Archief der Gemeente Harderwijk, deel I, inv.nr. 162.

² Zie voor de kadastrale ligging en de verklaring van de namen van de percelen in de Arkemheen Hagoort 2006: 262, 395, 439 (glossarium). Het erf Esveld lag in de buurt van het kasteel De Schaffelaar, het Killengoed in de buurtschap Dasselaar sectie A 251.

³ Hagoort 2018: 180.

⁴ Gelders Archief. Coop Schrassertfonds inv. nr. 3.

Ook bestuurlijk was er sprake van wanbeleid. Dijkgraven en heemraden waren meer uit op eigen gewin dan op het verantwoord exploiteren van de vruchtbare hooi- en weilanden. Onder zware druk van de Staten van Gelre werden dijkgraaf en heemraden verplicht orde op zaken te stellen. De Staten eisten dat de zeedijk voortaan na aanbesteding gemeenschappelijk zou worden onderhouden en dat een nieuw gekozen dijkbestuur orde op zaken zou stellen. Het was eigenlijk vanzelfsprekend dat in dit verband het polderbestuur een beroep deed op de bestuurlijke ervaring en de grote financiële kennis van Coop Schrassert. In 1611 werd hij daarom benoemd tot één van de leden van het College van Zestienen van de polder Arkemheen. Het College van Zestienen bestond uit acht geërfden, dat zijn bewoners van de polder die meer dan drie hectare grond bezaten, uit Putten en acht uit Nijkerk. Eenmaal in de drie jaar kozen zij de nieuwe dijkgraaf, afwisselend uit Putten en uit Nijkerk.

Ook in dit college is Coop Schrassert in bestuurlijke zin boven komen drijven. Het was dan ook niet verwonderlijk dat de zestienen hem op 22 februari 1618, hij is dan ruim vijftig, kozen tot dijkgraaf namens Putten. Op deze verkiezingsbijeenkomst was hij echter zelf niet aanwezig. De dijkbode bracht hem namens het College van Zestienen per brief op de hoogte van zijn benoeming. Coop Schrassert weigerde echter zijn benoeming te aanvaarden.

Tijdens een buitengewone vergadering van geërfden begin maart 1618 werd de ontstane situatie besproken. Ter vergadering bleek dat Coop Schrassert zijn benoeming had geweigerd vanwege zijn zwakke gezondheid en onvoldoende kennis van de dijkbouw. De Zestienen aanvaardden zijn excuus niet. Toen dijkgraaf en heemraden hem voorhielden dat door zijn halsstarrige houding het grote

dijkonderhoud, dat in het vroege voorjaar van 1619 aanbesteed zou worden, gevaar liep, liet hij zich overhalen. Hij legde de ambtseed als dijkgraaf af onder voorwaarde dat indien 'swaerigheid ofte schade overcomen soud'en, hij dan daarvan zijn excuseert'. Zijn gebrekkige kennis van dijkbouw werd in zijn ambtsperiode van 1618 tot 1621 duidelijk weersproken. Vooral de aanbesteding in 1620, waarbij honderden meters van de Arkemheense zeedijk werden hersteld, verschaftte hem de reputatie van een goed bestuurder en een vakkundig dijkbouwer.

Na de ambtsperiode van zijn familielid Coop Aerntsz. Schrassert uit Nijkerk, werd hij in 1624 opnieuw door het college van zestienen tot dijkgraaf namens Putten gekozen. Weer weigerde hij. In een brief van 16 april 1624 verzocht hij het Hof van de Staten van Gelre in Arnhem in deze zaak een uitspraak te doen. Het Hof gaf de Zestienen toestemming een andere dijkgraaf te kiezen, maar het kiescollege hield voet bij stuk. Op 16 april 1624 schreef Schrassert een lange brief aan het Hof waarin hij zijn weigering nú en die in 1618 uitgebreid toelichtte. Vooral het 'lopen en draeven 't welck den dienst verijste', met name tijdens harde wind, kou en onweer, ervoer hij als een aanslag op zijn zwakke gezondheid. Ook was hij ongehuwd, waardoor het verzorgen van de eermaaltijd voor de nodige problemen zorgde. Een eermaaltijd was in de zeventiende eeuw de maaltijd die een scheidende dijkgraaf aanbood na zijn ambtsperiode van drie jaar. Bovendien was het ambt van dijkgraaf 'oock noch behangen met costen ende schade van degene diese bedient'. Het Hof toonde wel begrip voor Schrasserts

argumenten, maar drong erop aan toch zijn benoeming te aanvaarden. Dat deed hij. Van 1624 tot 1627 vervulde hij zijn tweede termijn als dijkgraaf van de polder Arkemheen.⁵

Een belangrijk testament

Coop Schrassert Philipsz. overleed, ongeveer tachtig jaar oud, op 5 september 1647. Hij werd begraven in de kerk van Putten. Zij grafzerk is nog steeds te zien in het gangpad aan de zuidzijde van de kerk. Of hij in de laatste twintig jaar van zijn leven nog op een of andere manier bij het polderbestuur betrokken geweest is, weten we niet, omdat de notulen van de Arkemheen tussen 1625 en 1652 verloren gegaan zijn.

Op 24 maart 1647, bijna een half jaar vóór zijn overlijden, liet Coop Schrassert zijn testament opmaken. Hij was vrijgezel gebleven en had dus geen natuurlijke erfgenamen. Coop Schrassert stichtte, wat ook heden ten dage door kapitaalkrachtige lieden nog regelmatig gebeurt, een particulier fonds, het Coop Schrassertfonds.

Uit dit fonds werd een 'huysken' gekocht, bestaande uit twee appartementen, dat voortaan 'erfelijk en eeuwiglijk' gebruikt zou worden als armenhuisje. Het gedeelte aan de noordzijde was bestemd voor een 'bedaagd', niet zo jong en rustig, echtpaar zonder kinderen, en de zuidzijde moest toegewezen worden aan een eerlijke 'bedaagde weduwe'. Absolute eis was dat iedere bewoner van het armenhuisje de Gereformeerde Christelijke Religie beleed, wat inhield dat men belijdend lid moest zijn van de kerk in Putten. Tevens bepaalde het testament dat uit o.a. de pacht van het Luiskampje in de Arkemheen vijfmaal per jaar brood, boter en spek werd uitgedeeld aan twaalf arme inwoners van Putten, waaronder de bewoners van het armenhuisje. Aan dit aantal is in ieder geval in de negentiende eeuw niet de hand gehouden. In 1832

ontvingen maar liefst negenenzestig met namen genoemde Puttenaren een bijdrage uit het Coop Schrassertfonds.⁶

Uitvoerder van Coop Schrasserts laatste wens was zijn neef, Frederick van Zuilen van Nyvelt. Hij was de schoonzoon van Coop Schrasserts zuster, Elisabeth Schrassert, en Aalt van Arler. Bovendien bepaalde het testament dat de dienstdoende predikant van de Kerk van Putten in alle zaken betrokken werd. In de praktijk kwam dat hierop neer, dat de Puttense predikant verantwoordelijk was voor de uitdeling aan de armen, het onderhoud van het armenhuisje en jaarlijks begin januari rekening en verantwoording moest afleggen van het financiële beheer.

Door diverse verwikkelingen rond erfenissen van het geslacht van Zuilen van Nyvelt zijn ook Gedeputeerde Staten van Veluwe bij het Coop Schrassertfonds betrokken. Hierdoor berusten ook diverse archiefstukken in het Gelders Archief in Arnhem. Vanaf 1911 werd het fonds beheerd door de Diaconie van de Hervormde gemeente te Putten, zodat meerdere stukken ook in het kerkelijk archief van de Oude Kerk zijn terechtgekomen. Het meest ongewone archiefstuk is een 'spanen', een houten, kistje (18 x 9 x 8 centimer) in het Gelders Archief. Op de voorzijde schreef Frederick van Zuilen van Nyvelt 'Armen van Putten' aan de zijkant: 'In deze deus is berustend het testament van oom Coop Schrassert sall. mit die papierens diens aengaende'.⁷ Het originele testament is niet meer aanwezig. Wel zijn er twee afschriften

⁵ Over het optreden van Coop Schrassert in de polder Arkemheen zie Gelders Archief. Archief zeepolder Arkemheen inv. nr. 1 fol. 126-129, 146-151 en 225-227 en Hagoort 2018:240-243.

⁶ Archief Coop Schrassert Hervormde Gemeente te Putten inv. nr. 6.

⁷ Gelders Archief. Coop Schrassertfonds inv.nr. 3.

bewaard gebleven. In het doosje zit nog steeds de overdrachtsakte uit 1611 van het huis van Coop Schrassert aan de Kerkstraat, later het armenhuisje, in zessen gevouwen met een uithangend zegel.⁸

Eerste gedeelte van het testament van Coop Schrassert volgens een authentiek afschrift uit 1656.

Ick Coop Schrassert, doe condit, lie, ende bekenne voor mij en mijnen erfgen. mits desen mijnen testamente, dat ick bedenken die brosheijt mijnes levens, ende seeckerheijt van mijnen doot, sijnde noch volcomen van verstande, gaende ende staende, gedisponeert ende geordoneert hebbe, disponere ende ordineren mits desen, dat nadien mijne siele, na den wille Godes - in wiens handen ick deselve bevelen – van den lichame sal wesen gescheiden, 't selve mijn lichaam eerlick ter aarden sal worden bestedet, het graeft binnen acht dagen ten langsten toe geleijt, ende het laeken tot vijfften ellen ten minsten, oock voorts den behoefigen armen alhier in den ampte van Putten uitgedeelt. Voorts wil ende statuere ick, dat het huijsken, staende alhier in den dorpe Putten, in de huijnrestraet [...] erfflick ende eeuwelick sal gebruickt worden tot een armenhuijsken ende nieuwers anders toe, ten ware in den ampte nijmant sal sijn, des begerende.

In de geest van het Coop Schrassertfonds

Dankzij brieven en rekeningen van enkele predikanten van de Oude Kerk uit het midden van de achttiende eeuw weten we hoe het toentertijd met de uitvoering van het testament van Coop Schrassert toeling. In het archief bevinden zich onder meer enkele brieven van Ds. Joh. Smith. Hij was predikant in Putten van 1742 tot 1760. Over hem schreef onze plaatsgenoot Adriaan Gort een belangwekkende monografie.

Van juni 1745 tot begin januari 1746 vervulde Ds. Smith namens de classis Neder Veluwe zijn dienstplicht als 'veldprediker', legerpredikant, tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748).¹⁰ Direct na zijn thuiskomst uit Arnhem op 18 januari bezocht hij het armenhuisje om polshoogte te nemen en daarna verslag uit te brengen aan Gedeputeerde Staten. De toestand was erbarmelijk. Omdat er boven de kamer in de dubbele woning geen zolder was aangebracht, er lagen alleen wat losse planken, was het huisje niet warm te stoken. Ook de uitdeling van brood, boter en spek had nog niet plaatsgevonden. Ds. Smit gaf opdracht aan de timmerman om de zolder te betimmeren. Vanwege de heersende veepest was er extra gebrek aan 'vetwaren', waarop Ds. Smit opdracht gaf bij elk brood $\frac{1}{4}$ pond extra boter uit te delen. Financieel was dat verantwoord, want de vorige jaarrekening was afgesloten met een batig saldo van negen gulden. De rekening courant van het Coop Schrassertfonds bedroeg midden achttiende eeuw aan inkomsten zestig gulden, bestaande uit rente van een kapitaal van zesduizend gulden, incidenteel aangevuld met enkele giften, en uitgaven tot ongeveer hetzelfde bedrag. De broodrekening van bakker Anthonie van Diermen bedroeg jaarlijks ongeveer zevenendertig gulden en de rest werd besteed aan het kopen van turf, klompen, sokken en soms kregen de bewoners een gift in contanten.

Ook deed Ds. Smith na zijn thuiskomst onderzoek naar de bewoners van het huisje. Aan de noordzijde woonde in 1746 een jong echtpaar met kinderen, wat helemaal tegen de bepalingen van het testament inging. Erger was dat beiden geen belijdenis gedaan hadden van

⁸ Gelders Archief. Coop Schrassertfonds

⁹ Lie, lieden, luiden hier in de betekenis van aan 'mensen'.

¹⁰ Gort 2016: 225-248.

de 'gereformeerde religie' en dat de kinderen niet naar school gingen. Ze leefden, volgens Ds. Smidt, in de 'uiterste armoede'. Hij liet onmiddellijk op kosten van het fonds voor één gulden en tien cent een kar hout bezorgen en kocht voor één gulden en zeventig cent - toen de prijs van twee daglonen - voor alle gezinsleden kousen. Aan de zuidzijde woonde, geheel volgens testamentaire beschikking, hoewel ook zéér arm, de 'bedaagde weduwe' Jannetje Hendriks.¹¹

De predikant van Putten was ook verantwoordelijk voor het onderhoud van het armenhuisje. Groot onderhoud vond plaats in 1767 onder leiding van Ds. Colpaar. Op 2 mei van dat jaar was het huisje leeg omdat alle bewoners kort na elkaar waren overleden. Een goede gelegenheid het onderhoud groots aan te pakken. Ds. Colpaar kreeg toestemming van Gedeputeerde Staten om het minimaal honderdvijftig jaar oude huisje tot op de fundamenteën af te breken en weer 'op te timmeren'. Het bestek en voorwaarden omvatten twintig foliobladen tekst.¹² Het nieuwe armenhuisje werd gebouwd door aannemer Rutger Hendriksen voor duizendvijfenzeventig gulden. De aannemer spaarde kosten noch moeite om er een prachtig nieuw pand van te maken. Het dak rustte op zware eiken zolderbalken en op het dak lagen de beste rode Utrechtse pannen. In het pannendak waren twee dakvensters aangebracht. In de voorgevel zaten twee kloosterkozijnen en twee voordeuren. De binnenkozijnen waren 'appelbloesem' geverfd.

De 'Schrassert' huizen aan de Voorthuizerstraat

Dit pand heeft het bijna tweehonderd jaar uitgehouden. Het staat op de oudste foto van het armenhuisje uit 1929 en is pas afgebroken in 1954. In dat jaar verkocht de toenmalige administrateur van het Coop Schrassertfonds, Ds. J. van Wier, het pand aan de Kerkstraat voor zestienduizend gulden aan de horlogemaker Hendrikus van den Berg. In de verkoopakte was de voorwaarde opgenomen dat daarvoor in de plaats een dubbel woonhuis – ook het Coop Schrasserthuisje was immers een dubbel woonhuis – werd gebouwd. B & W van Putten gaf op 13 september 1955 formaal toestemming tot de bouw van deze dubbele woning aan de Voorthuizerstraat nummers 24 en 26. Het huis werd ontworpen door Puttense architect A.C.J. Gerards.

Het Coop Schrassertfonds functioneert nog volop. Het heeft zelf een raad van bestuur, de leden van het dagelijks bestuur van de diaconie, en een raad van toezicht, de overige diakenen. Jaarlijks wordt nog een begroting en een jaarrekening opgemaakt. Het dubbele woonhuis aan de Voorthuizerstraat vormt het bezit van het fonds en wordt nog volgens de doelstelling van het fonds verhuurd.¹³

Coop Schrassert had geen directe nakomelingen. Dat lot trof vele jaren na zijn dood zelfs dit oude Veluwe regentengeslacht. De twaalf eenmaal bestaande generaties Schrassert, waarvan de oudste al genoemd wordt aan het eind van de veertiende eeuw in Garderen, zijn uitgestorven. Des te meer reden de geschiedenis van leven en erfenis van deze

¹¹ Buter vermeldt in zijn artikel de namen van alle inwoners vanaf resp. 1816 en 1835. Zie Buter 2005: 16-18.

¹² Gelders Archief. Coop Schrassertfonds inv. nr. 11.

¹³ Mededeling via K.A. Gort van G. Liefing, secretris van de Diaconie van de Hervormde Gemeente Putten

Bronnen

Gelders Archief. Archief Coop Schrassertfonds te Putten. Toegang 0333.

Gelders Archief. Archief zeepolder Arkemheen. Toegang 1971.

Archief van de Hervormde Gemeente te Putten. Archief Coop Schrassertfonds.

Literatuur

G. Buter, De Schrasserthuisjes aan de Kerkstraat. In: De Graver jrg. 14, nr. 4, december 2005 pag. 15-18.

E. Kous, Het Coop Schrassertfonds. In: Uit de geschiedenis van hervormd Putten. Red. G.H. Kruijmer. Putten 2006 pag. 97- 100.

K.A. Gort, Perioden uit het leven van dominee Johannes Smith (1712-1796). Putten 2016.

W.J. Hagoort, Het hoofd boven water. De geschiedenis van de Gelderse zeepolder Arkemheen gemeenten Nijkerk en Putten 1356 (806) – 1916. Nijkerk 2018.

Underschriften bij de illustraties:

Grafzerk van Coop Schassert Philipsz. in de kerk van Putten. De gegraveerde tekst in het bovenste deel van de zerk luidt: 'No. 591. Hier is in ruste geleyt het lichaam van den E. Coop Schrassert overleden den 5 september 1647'. Het wapen is een ovaal verdiept reliëf met drie sterren boven een horizontale balk en twee vlam-mende zwaarden met antieke vlucht en een ster als helmteken.

Het 'spanen', houten, kistje waarin Frederik van Zuilen van Nyvelt de akte van overdracht van het armenhuisje uit 1611 en het testament van Coop Schrassert uit 1647 bewaarde. In het doosje bevindt zich nu nog alleen de overdrachtsakte.

De 'Schrasserthuizen': het dubbele woonhuis aan de Voorthuizerstraat 24-26 dat in 1955 gebouwd werd na de verkoop en afbraak van het Coop Schrasserthuisje aan de Kerkstraat 31.

Putters en Puttenaren 1 en 2 zijn verschenen in:

Putters en Puttenaren. *Een geschiedenis van Putten in levensverhalen*, Redactie: Bert Paasman, Beatrice de Graaf, Evert de Graaf, Johannus van Hell en Magreet van Wijk-Sluyterman. Spritwerk. Amersfoort 2016 pagina's 120 / 125 en 198 / 205.

Putters en Puttenaren 3 en 4 zijn verschenen:

Putters en Puttenaren. *Een geschiedenis van Putten in levensverhalen*, Redactie: Bert Paasman, Jollete van Eijden, Evert de Graaf, Johannus van Hell en Magreet van Wijk-Sluyterman. Spritwerk. Amersfoort 2022 pagina's 157 / 162 en 282 / 287.